

Diyamet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı*

CenkSU ÜÇER

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

cenksu.ucer@aybu.edu.tr; cenksu.ucer@gmail.com

 0000-0001-9874-2990

Sena ÇİNİCİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

senacinici@gmail.com

 0009-0004-0228-4737

Öz

Bu çalışma Din İşleri Yüksek Kuruluna gelen sorular üzerinden toplumun mezhep ve dinî farklı anlayışlar olgusuna yaklaşımını incelemektedir. Kurulun tevarüs ettiği değişmeyen görevlerinden başlıcası, dinî konulardaki sorulara bütün

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde "Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Üzerinden Halkın Mezhep Algısı" konusunda aldıkları tez çalışmaları kapsamında araştırmamızın süreçlerine katkıları dolayısıyla Şeyma (Sağır) Aksoy ve Merve Muratoğlu Hanımefendilere çok teşekkür ederiz.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (CenkSU Üçer, Sena Çinici).

Geliş/Received: 31 Ocak/January 2024 | **Kabul/Accepted:** 22 Eylül/September 2024 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2024

Atıf/Cite as: CenkSU Üçer, Sena Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı/ Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs, Danisname 9 (Eylül/September 2024), 3-58 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13825233>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

iletişim imkânlarını kullanarak cevap vermektir. Kurula mezhep ve farklı dinî anlayışlar dâhil dinî hayatın her yönüyle ilgili yüz yüze görüşmeden mektuba, maılden mobil uygulamaya varıncaya kadar farklı kanallarla pek çok soru yöneltilmektedir. Toplumda sağlıklı bir mezhep ve dinî farklı anlayışlar olgusunun yerleşmesi hususunda toplumun bu konulardaki yaklaşımlarının bilinmesi son derece önemlidir. Zira dinî düşünce ve hayatla ilgili kabul ve pratikler, mezhebî, meşrebî telakkî ve uygulamalar üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla İslâm Mezhepleri Tarihi alanında yürütülen bu nitel araştırmada mezhep ve dinî farklı anlayışlar hakkında Kurula sorulan soruların incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, araştırmanın “konu hakkında gelen soruların bu topraklardaki gruplar ve dinî sosyokültürel hayatta yaşanan gelişmeler doğrultusunda şekilleneceği” hipotezi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda mezhep, mezhebe uyma, taklid, telif, farklı mezhep mensupları arasındaki evlilik, sosyal ilişkiler vb. gibi konular ile Alevîlik, Ca’ferîlik/Şîîlik, Eş’arîlik, Hanefîlik, Mâtürîdîlik, Selefilik, Şâfiîlik gibi mezhep, ekol ve anlayışlar kapsamındaki örneklem üzerinden yürütülmüştür. Araştırma 2012 Ocak 2018 Mayıs ayları içerisinde Kurulun Soru Sor platformu “kurul.diyenet.gov.tr, fetva.diyenet.gov.tr” adresine internet üzerinden gelen sorularla sınırlandırılmıştır. Toplumun sorularının ülkede yaşanan dinî sosyokültürel hayat bağlamındaki gelişmeler doğrultusunda şekillendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Kurula Yöneltilen Dinî Sorular, Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlar Algısı.

10

Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

Abstract

This research investigates how the public views sects, diverse religious interpretations, and phenomena, focusing on inquiries directed to the High Board of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs. The High Board of Religious Affairs has a longstanding responsibility, which it has upheld since its inception, to respond to inquiries regarding religious matters utilizing all available means of communication of its time. Questions about various aspects of religious life are posed to the Board through diverse channels, ranging from face-to-face interactions to letters, emails, and phone calls. It is extremely important to know the society's approaches to these issues in order to establish a healthy concept of sects and different religious understandings in society. The beliefs and behaviors concerning religious ideology and societal life are largely influenced by sectarian temperament /attitudes and beliefs, as well as corresponding actions. This qualitative research project, situated within the realm of Islamic sect history, aims to analyze the queries directed to the Board concerning sects, differing religious interpretations, and ideological formations. The study's main hypothesis suggests that forthcoming inquiries on the topic will be influenced by religious formations in this region and developments in religious socio-cultural life, particularly migration and urbanization. In line with this hypothesis, the research sample includes questions related to phenomena such as sects, adherence to

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

different sects, social relations such as marriage between members of different sects; and jurisprudential/practical Islamic schools/sects such as Hanafi, Shafi'i and Ja'fari; theological schools/sects such as Ash'ari, Maturidi, Imamiyya/Shi'ism; schools/understandings such as Salafism and traditions such as Alevism. This research is based on questions asked on the Presidency's "Ask a Question" platform "kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr" between January 2012 and May 2018. It has been observed that the questions of the society are shaped in line with the developments in the context of religious socio-cultural life in the country.

Key Words: History of Islamic Sects, Presidency of Religious Affairs, The High Board of Religious Affairs, Religious Questions Asked to the Board, Society's Perception of Sect and Different Religious Understandings.

Summary

This research investigates how the public views sects, diverse religious interpretations, and phenomena, focusing on inquiries directed to the High Board of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs. The beliefs and behaviors concerning religious ideology and societal life are largely influenced by sectarian temperament /attitudes and beliefs, as well as corresponding actions. This emphasizes the significance of comprehending people's attitudes toward these matters in promoting a balanced understanding of sects and various religious interpretations within society.

The High Board of Religious Affairs has a longstanding responsibility, which it has upheld since its inception, to respond to inquiries regarding religious matters utilizing all available means of communication of its time. Questions about various aspects of religious life are posed to the Board through diverse channels, ranging from face-to-face interactions to letters, emails, and phone calls. This qualitative research project, situated within the realm of Islamic sect history, aims to analyze the queries directed to the Board concerning sects, differing religious interpretations, and ideological formations.

This research is based on questions asked by 620 (six hundred and twenty) individuals on the Presidency's "Ask a Question" platform "kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr" between January 2012 and May 2018. It focuses on sects, various religious understandings, and formations. The study's main hypothesis suggests that questions to be asked about on the topic will be influenced by religious formations in this region and developments in religious socio-cultural life, particularly migration and urbanization.

The study's findings validate the research hypothesis, indicating that the inquiries of the public are shaped by developments in the religious socio-cultural landscape of the country and by the sectarian attitudes and religious affiliations prevalent in the region. Out of the 620 questions posed to the Board during the specified time, 304 (49%) pertained to Alevism, 124 (20%) to Ja'ferism/Shi'ism, 75 (12%) to Hanafism, 40 (6.4%) to Salafism, 28 (4.5%) to Maturidism, 22 (3.5%) to Ash'arism, 16 (2.5%) to Shafi'ism, and 11 (1.7%) addressed the concept of Truth and Falsehood.

It is noted that 439 (71%) of the questions are asked by men and 181 (29%) by women. A total of 469 (approximately 75%) questions are asked from metropolitan

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

cities, 73 (approximately 12%) from provinces, and 60 (approximately 10%) from districts (totaling 602, or 97%), while 18 (approximately 3%) questions are posed from abroad.

The Board was asked about the nature and quality of the sect phenomenon, its place in religion, whether it has an aspect related to faith, how and when it emerged, whether religion can be practiced without a sect; whether all sects are true or how many true sects there are; what does it mean four true accepted sects, who is the authority that distinguishes sects as true sects and false sects; whether a person can follow all sects, whether other sects can be followed when a difficult situation occurred, what will be the judicial order (hukm) on acting sometimes following the views of one of the sects and sometimes the other; whether or not the sect will be changed, in what situations or how many times a person can change sect, and if so, how these transitions will occur; whether Ja'farism, is a true sect or not, when it became a true sect, what the Presidency Of Religious's views are on this issue, whether Ja'farism should be acted upon or not; what are the views of the Presidency Of Religious regarding Alevism, Alevis, and Jemevi (places of worship); whether it is possible to pray behind an imam (One who is followed in prayers) who belongs to different sects; what kind of attitude should be adopted towards someone from another sect and disposition. These issues were among those brought to the Board's attention for clarification.

12

The framework drawn from the questions posed to the board highlights society's need for accurate information about the phenomenon of sects, as well as different religious understandings and formations. Therefore, it would be beneficial for institutions such as the Ministry of National Education and the Presidency of Religious Affairs, which are responsible for providing reliable information on religious matters, to always keep this need in mind when delivering their services. Furthermore, it is recommended that institutions offering higher religious education, especially in the History of Islamic Sects, Kalam (Islamic theology), and Fiqh, focus on addressing this need.

Giriş

Bu çalışma Din İşleri Yüksek Kuruluna (Kurul, DİYK) sorulan sorular üzerinden toplumun mezhep ve dinî farklı anlayışlar olgusuna yaklaşımını ele almaktadır. Kurulun değişmeyen görevlerinden başlıcası, dinî konular hakkında gelen sorulara cevap vermektir. Kurula dinî hayatın her yönüyle ilgili yüz yüze görüşmeden mektuba, fakstan telefona, elektronik postadan cep telefonu (mobil) uygulamasına, Kurul internet sayfası "kurul.diyenet.gov.tr, fetva.diyenet.gov.tr" adreslerinden e-Devlet platformuna farklı kanallarla pek çok soru yöneltilmektedir.¹

¹ Şamil Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım," *Diyanet İlimi Dergi* 38, no.4 (2002): 7-10; Mustafa Bülent Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13, no.25-26 (2015): 42-44; Halil Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (Tarihçe, Oluşum, İşleyiş ve*

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

Bilindiği üzere toplumda yer alan dinî düşünce ve hayatla ilgili kabul ve pratikler, mezhebî ve meşrebî telakkî ve uygulamalar üzerinden şekillenmektedir. Zira mezhep, ekol, anlayış ve gelenekler dinin anlaşılma ve hayata uygulanma biçimleri oldukları için gerek tarihte gerek günümüzde dinî hayatın önemli birer unsuru olmuştur. Dinin insanın en temel ihtiyacı, hayatın ayrılmaz bir parçası olması; dinî düşünce ve hayatın mezhebi ve meşrebî telakkîlerle anlamlandırılması ve yaşanması; mezheplerin de zamanda ve mekânda ortaya çıkan gerek itikadî gerek fikhî farklı dinî problemlere mezhep alimleri ya da müçtehidlerin görüşleri veya oluşturdukları sistemleriyle çözüm üretme gayretinde olmaları, bahse konu olgunun mezheplerin teşekkül ettikleri dönemlerden bugüne Müslümanlar için her zaman esaslı bir unsur olması neticesini vermiştir.²

Toplumda sağlıklı bir mezhep ve dinî farklı anlayışlar olgusunun yerleşmesi hususunda başta toplumu bilgilendirme görevini yerine getiren kurum ve kuruluşlar açısından toplumun bu konulardaki yaklaşımlarının bilinmesi son derece önemlidir. Dolayısıyla İslâm Mezhepleri Tarihi alanında araştırma ve yayın etiği kuralları çerçevesinde planlan bu nitel çalışmada, mezhep, ekol, anlayış ve gelenekler ile dinî farklı anlayışlar hakkında Kurula sorulan sorular doğrultusunda toplumun mezhep olgusuna yaklaşımını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Kurulun dinî soruları cevaplandırma görevinin çerçevesinin ortaya konulması, Kurula yöneltilen soruların genel olarak ele alınması, mezhep ve farklı dinî anlayışlarla ilgili olanların toplumun mezhep olgusuna yaklaşımı açısından incelenip değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Araştırmanın temel hipotezi konu hakkında gelecek soruların, bu topraklardaki mezhep, ekol, anlayış ve gelenekler merkezinde ve modernite, şehirleşme, göç vb. olgular doğrultusunda dinî sosyokültürel hayat bağlamında yaşanan gelişmeler çerçevesinde şekilleneceğidir. Araştırma 2012

Faaliyetler (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 154-156; Ülfet Görgülü, "Din İşleri Yüksek Kurulunun Tıbbi Konulardaki Fetvalarına İlişkin Metodolojik Bir Değerlendirme", *Fıkah ve Biyoetik İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2*, ed. İhsan Karaman vd. (İstanbul: İsar Yayınları, 2021), 181-188.

² Ahmet Yaman, "Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015): 6-8; Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhep ve Mezhepçilik," *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017): 1-3; Cenksu Üçer, "Din İşleri Yüksek Kurulu ve Mezhep Olgusuna Yaklaşımı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 14, no.2 (2021): 692-696.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

Ocak ayından 2018 Mayıs ayına kadar Din İşleri Yüksek Kurulu'na internet sayfası ya da elektronik posta yoluyla gelen sorularla sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda Kuruldan iki kategoride amaçlı örneklem ile belirlenen konular hakkındaki sorular talep edilmiştir. Bunlardan ilki mezhep üst başlığında özellikle mezhep, taklid, telfik, mezhep değiştirme, farklı mezheplere uyma vb. hususlardır. İkincisi ise Hanefilik, Şâfiîlik ve Ca'ferîlik gibi fikhî/amelî mezhepler; Eş'arîlik, Mâtürîdîlik, İmâmiyye/Şiîlik gibi itikadî mezhepler; Selefîlik (Daha çok bu isim şöhret bulduğu için ve sorular bu isim altında yöneltildiği için Selefîlik tercih edilmiştir. Bununla Ehl-i hadîs'in kastedildiği açıktır.) gibi ekol/anlayışlar ve Alevîlik gibi gelenekler çerçevesinde bu coğrafyada varlığını sürdüren ya da tezahürleri görülen mezhep, ekol, anlayış ve geleneklerdir.³ Çalışma Kurul tarafından ilgili örneklem konularıyla ilgili olarak paylaşılan veriler üzerinden yürütülmüştür.⁴

Araştırmanın amaç ve hedefleri ile örnekleme çerçevesinde makale deseni kapsamında Kurulun dinî soruları cevaplandırma görevi genel hatlarıyla ele alınmış, Kurula sorulan sorular hakkında bir çerçeve çizilmiş, Kurulun bu sorulara verdiği cevaplara dair kısa bir inceleme yapılmıştır. Kurula mezhep ve farklı dinî anlayışlarla ilgili gelen sorular; mezhep olgusuyla ilgili gelenler ve ülkedeki farklı mezhep, ekol, anlayış ve geleneklerle ilgili olanlar şeklinde iki başlıkta tasnif edilerek incelenmiş, daha sonra bunlar kendi içlerinde soruların yoğunluklarına göre başlıklandırarak çalışılmış ve bir değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Dinî Soruları Cevaplandırma Görevi

Kurulun tevarüs ettiği değişmeyen görevlerinden başlıcası gerek vatandaşlardan gerek resmî kurumlardan dinî konular hakkında gelen sorulara her dönemin kendi şartlarındaki bütün iletişim imkânlarını kullanarak cevap vermektir. Sorulan sorulara cevap verme görevi, Kurulun kendilerinin bir nevi devamı mahiyetinde olduğu Osmanlı döneminde Şeyhülislâmlık bünyesinde yer alan Fetva Emaneti ya da Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye ile Millet Meclisi Hükümeti döneminde Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde bulunan Heyet-i İftâiyye ve Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti

³ Mehmet Ali Büyükkara, "İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6, no. 2 (2013): 321-350; *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 7; Adem Arıkan, "İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı", *İslâmi Araştırmalar* 29, no. 2 (2018): 352-376.

⁴ *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığına ilgili verileri paylaşmak suretiyle sağlamış olduğu katkı dolayısıyla müteşekkirimiz.*

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

için de söz konusudur.⁵ Nitekim "fetva vermek" görevi Şeyhülislâmlık tarafından başlangıçtan kaldırıldığı tarihe kadar yürütülmüş olan ana görevlerden biridir.⁶ "Toplumdan, mahkemelerden, resmî dairelerle özel kuruluşlardan gelecek dinî soruları cevaplandırmak." ifadeleriyle yer verilen husus, Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde yer alan Heyet-i İftâiyeye ve Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyetinin ilk görevi olarak sıralanmıştır.⁷ Diyanet İşleri Başkanlığının birimleri ile görev ve yetkilerinin büyük oranda şekillendirildiği 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı Kanun'un Kurulun görevlerini belirleyen ilgili maddesinin 3. bendinde "Din ile ilgili soruların cevaplarını hazırlamak."⁸ 2010 yılında çıkarılan 6002 sayılı Kanun ve 2018 yılında çıkarılan 703 sayılı KHK'nın 141. maddesiyle yapılan son değişikliklere göre 633 sayılı Kanun'un Kurulun görevlerini belirleyen 5. maddesinin a) bendinde "İslâm dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak."⁹ görevlerine yer verilmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Kurulduğu yıllardan itibaren çalışmalarını komisyonlar marifetiyle yürüten Kurul,¹⁰ komisyonların teşekkülünde soruları cevaplandırma görevini daima ön planda tutmuş ve bu kapsamda düzenlemeler yapmıştır. Meselâ 1966 ve 1978 yıllarındaki 1. ve 2. Kurul dönemlerinde Dinî Sorular Komisyonu, 1992 yılında oluşan 3. Kurul döneminde Fetva Komisyonu; 2008 yılında teşkil edilen 5. Dönem Kurulda Dinî Konuları İnceleme ve Soruları

⁵ Talip Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği 1826-1922* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 105-190; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 69; Üçer, "Din İşleri Yüksek Kurulu ve Mezhep Olgusuna Yaklaşımı", 666-668.

⁶ Ferhat Koca, "Fetvahane," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 496-500; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 95; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 18-20; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 136-162.

⁷ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 24-25. Fetva Eminliğinin fetva verme şekli, görevlileri ve usulleri hakkında bkz. Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 71-104; Kaşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018), 45-55.

⁸ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 140-141.

⁹ Kanun No: 633, md. 5. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>.

¹⁰ Komisyonlar marifetiyle çalışma şeklinin de yine tevarüs edilen bir özellik olduğu görülmektedir. Nitekim Şeyhülislâmlık bünyesinde 1918 yılında oluşturulan Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye de hizmetlerini üç komisyon aracılığıyla yürütmüştür. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 20-21.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

Cevaplandırma Komisyonu adlarıyla sırf bu göreve tahsis edilmiş komisyonlar kurulması,¹¹ Kurulun bu görevinin fiilî durumunu açıkça ortaya koymaktadır. 2015 yılında göreve başlayan 6. dönem Kurulda başlangıçta 5. dönemdeki komisyonlar¹² marifetiyle çalışmalar yürütülmüşken; 2016 yılından itibaren yeniden bir yapılanmaya gidildiği,¹³ buna göre büyük oranda her komisyonun kendi alanıyla ilgili gelen soruları cevaplandırmasının genel ilke olarak benimsendiği anlaşılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Faaliyet Raporlarına bakıldığında Kurulun gerek resmi kurum ve kuruluşlar gerek vatandaşlar tarafından yöneltilen sorulara cevap vermesinin, hizmetlerinin önemli bir kısmını teşkil ettiği; ayrıca Kurulun internet ortamlarında paylaştığı verilerin yoğun bir şekilde takip edildiği görülmektedir. Yıllar arasında verilerin farklılığı bahsi diğer bir konu olmakla birlikte burada 2020, 2021 ve 2022 yıllarına ait verilerin paylaşılmasında fayda mülahaza edilmektedir.

2020 yılında e-Devlet ve “kurul.diyamet.gov.tr”, “fetva.diyamet.gov.tr” adresleri üzerinden 64.225, resmi başvuru ile 357, telefon ile 27.800 soru cevaplandırılmış; Kurulun veri tabanında yayımladığı fetvalar e-Devlet

¹¹ Dağcı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”, 11; Hüseyin Kayapınar, “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun İmkânları ve Dini Soruları Cevaplandırma Usulü”, *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstisare Toplantısı, 11-13 Aralık 2009* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 39-40; Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti”, 42; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 96-97, 106-107, 113, 120-121.

¹² 5. Dönem Kurulda Dinî Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplandırma Komisyonu, Din Hizmetleri Komisyonu, Dinî Yayınlar Komisyonu, Din Eğitimi Komisyonu, Dinî-Sosyo Kültürel Oluşumlar Komisyonu, Ar-Ged şeklinde bir yapı söz konusudur. Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti”, 42; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 96-97, 106-107, 113, 120-121; Üçer, “Din İşleri Yüksek Kurulu”, 680.

¹³ Bu değişiklikte 2010 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la Başkanlığın hizmet birimlerine uzmanlık kadrolarının tahsis edilmesinin ana etken olduğu anlaşılmaktadır. O zamana kadar daha çok Başkanlık merkez birimlerindeki yapılanmayı esas alarak komisyonları oluşturduğu anlaşılan Kurul, gerek görev ve yetkileriyle alakalı olarak getirilen “dinî konularda” belirlemesi gerek hizmet birimlerine uzmanlık kadrolarının tahsis edilmesi vb. gelişmelerden sonra mevcut komisyonlarda bir değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikte “ihtiyaca göre yeni komisyon kurulması” esasını benimsemekle birlikte Kurulun İslâm ilim geleneğinde iman, ibadet ve ahlak şeklinde en geniş anlamıyla yapılan taksimatı esas alarak komisyonları belirlediği anlaşılmaktadır. Söz konusu düzenleme ile komisyonlar İnançlar ve Dinî Oluşumlar Komisyonu, İbadetler Komisyonu, İktisadî Hayat ve Sağlık Komisyonu, Sosyal Hayat Komisyonu, Kur’an-ı Kerim Meâllerini İnceleme Komisyonu olarak oluşturulmuştur.” Üçer, “Din İşleri Yüksek Kurulu”, 680. Bugün de Kurulun aynı komisyonlar ile hizmetlerini yürüttüğü görülmektedir. Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı (DİYK), “İhtisas Komisyonları” (Erişim 17 Ağustos 2024).

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
üzerinden 30.049, internet sitesi üzerinden ise 17.045.223 kez görüntülenmiştir.¹⁴

2021 yılında 373 adet başvuru ile "fetva.diyamet.gov.tr" üzerinden 56.189; e-Devlet üzerinden 29.140 soru talebi alınıp cevaplandırılmış, 190 Dini Soruları Cevaplandırma Hattı marifetiyle 770.003 adet dinî bilgi talebi karşılanmış, Mobil Fetva üzerinden 38.250 indirme işlemi gerçekleştirilmiş, Kurulun yayımladığı fetvalar, e-Devlet, "fetva.diyamet.gov.tr", "https://goruntulufetva.diyamet.gov.tr." internet adresleri üzerinden 5.531.929 kez ziyaret edilmiştir.¹⁵

2022 yılında ise 518 adet resmî başvuru ile internet sitesi "fetva.diyamet.gov.tr" ve e-Devlet üzerinden yöneltilen 51.828 soru cevaplandırılmıştır. Alo 190 Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı marifetiyle vatandaşlar tarafından sorulan 1.806.830 adet dinî soruya da cevap verilmiştir. Kurulun yayımladığı fetvalar "fetva.diyamet.gov.tr", "goruntulufetva.diyamet.gov.tr" ve Mobil Fetva uygulaması üzerinden de 3.521.545 kez görüntüleme sağlanmıştır.¹⁶

2. Kurula Sorulan Dinî Sorular

Kurula her dönemin kendi şartlarının vasıtalarıyla soru sorulduğu aşikârdır. Günümüzde Kurula yöneltilen sorular yüz yüze şifahi olarak, mektup, telefon, elektronik posta, Kurul internet sayfası "kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr" adresleri ve e-Devlet platformu ve mobil uygulamalar üzerinden sorulmaktadır.¹⁷ Yöneltilen bu sorulara geliş şekline göre cevap verildiği anlaşılmaktadır.¹⁸ Ayrıca Kurul internet sayfasında ve veri tabanında, vatandaşlar tarafından sıkça sorulan sorulara

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 60.

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2021 Faaliyet Raporu*, 60.

¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2022 Faaliyet Raporu*, 66.

¹⁷ Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 42-44; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 154-156; Diyanet İşleri Başkanlığı, *2022 Faaliyet Raporu*, 66.

¹⁸ Sorulan sorulara verilen cevapların şekli ve cevap vermek konusunda göz önünde bulundurulmuş temel ilkeler bağlamında bkz. Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", 10-15; Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 42-68. Bu noktada ayrıca bkz. Ahmet Yaman, "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi", *Din Hizmetleri ve Din Eğitimi Türkiye Tecrübesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 47-70. İlgili yazının Arapça metni için bkz. Ahmet Yaman, "Riâsetü's-Şuûni'd-Dîniyye fi Türkiyâ Turuku ve Esâlibü Isdârî'l-Fetâvâ min Kibeli'l-Meclisî'l-E'lâ li's-Şuûni'd-Dîniyye", *Mecelletü'd-Diyâneti'l-İlmîyye bi'l-Lügati'l-Arabiyye/Diyanet Arapça İlmi Dergi* 1 (2019): 61-95.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı yönelik standart metinler oluşturup erişime sunmaktadır.¹⁹ Farklı yıllardaki çalışmalar dikkate alındığında sayfanın güncellendiği dikkat çekmektedir. Günümüz itibariyle Kurulun ilgili sayfasında Soru Sor sekmesindeki sırasıyla adak ve yemin, aile hayatı, hac ve umre, haklar ve sorumluluklar,²⁰ helal ürün ve hizmet,²¹ helaller ve haramlar, ibadet, dua ve tövbe, inançla ilgili diğer meseleler,²² İslâm inancı,²³ kadınlara özgü haller, Kur’ân-ı Kerim’in muhtevası, icazı ve tarihi, Kur’an’ın kiraatı, kurban, mezhepler ve dinî oluşumlar,²⁴ miras ve vasiyet, namaz, oruç, tasavvuf,²⁵ temizlik (taharet), tıp ve sağlık, ticari hayat, vakıf, zekât ve sadaka ana konularına yer verilmiştir.²⁶

2021 yılındaki çalışma verilerine göre ise ilgili sayfada şu ana konular yer almaktadır: “Adak ve yemin, ahlak/helaller ve haramlar, aile hayatı, akaid/inanç, bidat ve hurafeler, dua ve zikir, hac ve umre, kadınlara özel haller, Kur’ân-ı Kerim, kurban, miras ve vasiyet, namaz, oruç, sosyal hayat, taharet, ticari hayat, tıp ve sağlık, vakıf, yiyecekler ve içecekler, zekât ve sadaka.”²⁷ Daha önce aynı platformda “dinler, Hz. Peygamber, mezhepler ve tasavvuf” ana başlıklarına da yer verildiği görülmektedir.²⁸ Söz konusu bu

¹⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/>; Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 60. Daha önce aynı platformda “dinler, Hz. Peygamber, mezhepler ve tasavvuf” ana başlıklarının da yer aldığı bilinmektedir. Kamil Coştu, “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no.2 (2017): 1065-1077.

²⁰ Daha önceki dönemlerde ve çalışmalarda yer almayan söz konusu ana konu altında insan hakları ve kul hakkı, aile içi haklar ve sorumluluklar, toplumsal görevler ve kamu hakkı, hayvan hakları, ahlaki erdemler ve âdâb-ı muaşeret alt başlıklarında hazırlanan standart metinlere yer verildiği dikkat çekicidir. Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/23/haklar-ve-sorumluluklar>.

²¹ Yeni oluşturulduğu anlaşılan bu ana başlık altında yiyecekler alt konusuna yer verilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/276/helal-urun-ve-hizmet-yiyecekler>

²² Yeni oluşturulduğu anlaşılan bu ana başlık altına da bidat ve hurafeler; büyü, sihir ve nazar alt başlıkları bulunmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/163/inancla-ilgili-diger-meseleler>.

²³ Bu ana başlık altında Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere iman alt başlıklarına yer verilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/101/İslâm-inanci>.

²⁴ Bu başlığın da yakın zamanda oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

²⁵ Sayfada tasavvuf başlığına da yakın zamanda yer verildiği görülmektedir.

²⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Diyanet-Dini-Soru-Arama-Listesi>.

²⁷ Üçer, “Din İşleri Yüksek Kurulu”, 701.

²⁸ Coştu, “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, 1065-1077. 2021 Faaliyet Raporu’nda “mezhepler”

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

veriler Kurulun gerek Kanun'da²⁹ gerek Çalışma ve Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik hükümlerinde açıkça ifade edilen "güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alma" yükümlülüğü doğrultusunda dünyada ve ülkemizde dinî ve sosyokültürel hayatla ilgili yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek çalışmalarını yürüttüğünü ve hizmetleri bağlamında gerekli güncellemeleri yapma gayretini ortaya koymaktadır.³⁰

Gerek Kurula sorulan soruların mahiyeti gerek Kurulun dinî ve sosyokültürel hayatla ilgili yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek hizmetlerini yürüttüğü hususunda Kurula yöneltilen sorular ve Kurulun aldığı Kararlarla ilgili bazı verilere göz atmakta fayda vardır. Kurulun bir dönem Başkanlığını yürüten Dağcı dilekçe ile Kurula sorulan sorular hakkında "Sistematik olarak bunların önemli başlıklarını, ibadetler (namaz, oruç, zekât, hac, kurban); Kur'ân tercümeleleri (mealler), dualar; malî-iktisadî konular (alım-satım, faiz, borsa, kredili satışlar, hisse senetleri, kar oranları, ...); aile hukukuna dair konular (evlenme, boşanma, aile içi geçimsizlikler ve çözüm yolları); tıbbî yönü ağırlıklı olan dinî konular (kürtaj, gebeliğin önlenmesi), organ nakli (transplantasyon), tüp bebek, sunî döllenme, genetik kopyalama (klonlama) ve millî-dinî bütünlüğü bozucu zararlı akımlar (Satanizm, Moonculuk, Yahova Şahitleri vs.), misyonerlik faaliyetleri ve bid'at ve hurafelere... ilişkin konular oluşturduğunu"³¹ dile getirmektedir.

Kurulun geçmişten günümüze aldığı Kararlar da bu durumu teyit etmektedir. Nitekim Kurulun internet sayfasında da yer verdiği "1979 tarihli hacca bedel gönderilecek kimseler, 1980 tarihli organ naklinin dinî hükmü, 1993 tarihli tesettür, 1994 tarihli öşür ve göz damlasının orucu bozup bozmayacağı, 1997 tarihli Türkçe ibadet meselesi, 2002 tarihli Cuma namazı ve zuhr-i ahir ile estetik ameliyatının dinî hükmü, 2005 tarihli sigortanın dinî

başlığının söz konusu ana konular arasında zikredildiği dikkat çekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021 *Faaliyet Raporu*, 60.

²⁹ Kanun No: 633, md. 5. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>; Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (DİB-DİYKÇUEHY), *Resmî Gazete* 32043 (14 Aralık 2022).

³⁰ Yaman, "Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Yöntemi", 61-67; Görgülü, "Din İşleri Yüksek Kurulunun Tıbbi Konulardaki Fetvalarına İlişkin Metodolojik Bir Değerlendirme", 195; Fatih Yücel, "Türkiye'de Aile Hayatına Dair Güncel Fikhî Meseleler -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-", *İslam ve Yorum VII*, ed. Mehmet Kubat vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), II:189-210.

³¹ Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", 10.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı hükmü ve orucu bozan ve bozmayan tedavi ve muayene yöntemleri, 2007 tarihli namaz vaktinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç oluştuğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti, 2009 tarihli 45. enlemin ötesinde namaz vakitleri ve vekâlet yoluyla kurban kesimi, 2010 tarihli sandalyede namaz, 2012 tarihli küçüklerin evlendirilmesi, 2014 tarihli taşıyıcı annelik uygulaması ve böyle bir yolla doğan çocuğun annesi, nesebi, mirası, mahremiyeti ve velayetinin dinî hükmü, 2015 tarihli gayb bilgisi ve cefr, 2016 tarihli ağ pazarlama ya da çok katlı pazarlama uygulamaları, 2018 tarihli dışı hayvanların kurban olarak kesilmesi, 2019 tarihli sağlık sorunu olanların hac yükümlülüğü ve dondurulmuş sperm ve embriyonun kocanın ölümünden sonra kullanılması, 2020 tarihli koronavirüs salgını sebebiyle Cuma namazı ile vakit namazlarının cemaatle kılınmasına ara verilmesi, 2021 tarihli toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamanın dinî hükmü ve reenkasyon inancının dinî hükmü” gibi Kararlar³² bir taraftan Kurula sorulan soruların mahiyetini diğer taraftan Kurulun gündemi ve sıcak gelişmeleri dikkate alan bir hizmet yürüttüğünü ortaya koymaktadır.

2021 sonrasında aldığı Kararlar da Kurulun hizmetlerini gündemden kopmadan yürüttüğünü görmek açısından dikkate değerdir. Nitekim Kurul 2021 ve sonrasında kurbanlık hayvanın satış usûlleri ve kilogram birim fiyatı üzerinden kurban alım-satımı (2021), satır arası/satır altı yöntemle Kur’ân-ı Kerîm meâli yazımı ve basımının hükmü (2021), fitre, yemin kefareti ve oruç fidesinin askıda ekmek uygulaması yoluyla verilmesinin caiz olup olmadığı (2021), sosyal medya platformlarından kazanç elde etmenin dinî hükmü (2022), zekât malının hayır kuruluşlarınca nemalandırılmasına dair hüküm (2022), gümüşün nisap miktarı (2022), ticarete kâr haddinin durumu (2022), Gazze’de yaşanan zulüm ve katliam hakkında insanî ve İslâmî sorumluluk (2023)³³ gibi hem güncel hem güncellenen kararlar almıştır.³⁴ Bu durumda

³² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kararlar ve Mütalaalar*, <https://kurul.diyamet.gov.tr/KurulKarar/>.

³³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kararlar ve Mütalaalar*, <https://kurul.diyamet.gov.tr/KurulKarar/>.

³⁴ Kurulun “fetvanın değişim gerekçeleri olarak klasik eserlerde yer verilen fesadü’z-zaman, mekân, durum (zarûret, hâcet, umûmu’l-belvâ), bilgi, örf ve niyetlerin değişmesiyle fetvalarını güncellediği, onları vakıya uyumlu hale getirdiği; özellikle tıp ve sağlık, güncel gıda sorunları, aile hayatı, ticarî ve sosyal hayat gibi konularda modern gelişmeleri yakından takip ettiği, konunun uzmanları ile sürekli temasta olduğu, bu yönüyle de toplumumuzun sorunlarını en sağlıklı biçimde çözme gayretinde olduğu” hakkında bkz. Fatih Yücel, “Fetvanın Değişim Gerçeklerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-”, *Diyanet İlmî Dergi* 58, no.3 (2022): 1134-1152. Kurulun güncel konulardaki bazı tercihleri ve bunlar hakkındaki bazı değerlendirmeler hakkında bkz. Kaşif Hamdi Okur, *Güncel Konularla İlm-i Hâl* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2019), 42, 43, 52, 63, 112, 134, 174-177, 194, 198-199 vb.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

farklı yaş, cinsiyet ve eğitim durumuna sahip pek çok kişi gerek yurt içindeki hemen hemen her şehirden gerek yurt dışından³⁵ dinî ve sosyokültürel hayata dair değişik konuların dinî yönü hakkında³⁶ Kurula sorular yöneltilmiştir.

3. Din İşleri Yüksek Kurulu'na Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Gelen Sorular

Çalışma, araştırmanın; “konu hakkında yöneltilen soruların bu coğrafyadaki gruplar ve dinî sosyokültürel hayat kapsamında göç, şehirleşme vb. olgular doğrultusunda yaşanan gelişmelere göre şekilleneceği” hipotezi bağlamında “mezhep, hak mezhep, mezhebe uyma, kişinin farklı mezheplerin görüşlerine göre amel edip edemeyeceği, başka bir mezhebe geçme, farklı mezhep mensupları arasındaki evlilik vb. sosyal ilişkiler” gibi olgular ile ülkemizde mensupları/müntesipleri bulunduğu bilinen (harf sırası esasıyla) Alevilik, Ca'ferilik/Şîilik, Eş'arılık, Hanefilik, Mâtürîdîlik, Şâfîilik ve Selefilik gibi mezhep, ekol/anlayış ve gelenekler kapsamındaki amaçlı örneklem üzerinden yürütülmüştür. Araştırmada Kurul Başkanlığının paylaştığı ve Ocak 2012 Mayıs 2018 tarihlerinde örneklem konuları ile ilgili olarak sorulan ve tekrarlarıyla birlikte toplam 620 (altı yüz yirmi) kişi tarafından yöneltilen ve içinde alt soruları da barındıran sorular esas alınmıştır.

Kurula yöneltilen soruların, “Soru Sor” platformunda yer verilen ana ve alt konuların soru soranlar tarafından seçilmesi suretiyle iletildiği görülmektedir. Bu durumda Kurulun soru sorma sayfalarını vatandaşların işlerini kolaylaştırmak üzere ana konu ve alt konular taksimine göre düzenlediği anlaşılmaktadır.³⁷ Mezhepler ve bağlı konularda Kurula soru soran vatandaşların sorularını Kurulun ilgili sayfasında yer alan; başta Mezhepler (Genel, Mezhepler) olmak üzere -diğerleri harf sırası esas alınarak

³⁵ Coştu, “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, 1065-1077.

³⁶ Söz gelimi Kurula mahremiyet ve mehdilik konularında yöneltilen sorular ve bunlara dair bazı değerlendirmeler için bkz. Ülfet Görgülü, “Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları”, *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)* (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 2:113-127; Mahmut Çınar, “D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu'na Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik”. *Toplumun Soruları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu: XVIII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyonu Toplantısı (24-25 Mayıs 2013, İstanbul)* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016), 108-120.

³⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Soru Sor*, <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Diyagnet-Dini-Soru-Arama-Lis-tesi>.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı sıralanacak olursa- Adak ve Yemin (Genel, Adak), Aile Hayatı (Evlilik-Nikah, Boşanma/Talak, Muhtelif Sorular), Akaid/İnanç (Genel, Allah'a İman, Peygamberlere İman, Ahiret, Kaza ve Kader, Melekler ve Cinler), Bidat ve Hurafeler (Genel), Dinler (Genel, Semavî Dinler, Diğer Dinler ve Yeni Dinî Akımlar), Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Genel, Hadisler), İbadet (Genel), Namaz (Genel, Namazın Vacipleri, Namaz Vakitleri, Namazların Kazası, Cenaze Namazı, Cuma ve Bayram Namazları, İmamet ve Cemaat, Seferilik), Nikah ve Talak (Genel, Evlilik Öncesi), Oruç (Genel, Orucun Mahiyeti ve Çeşitleri), Sosyal Hayat (Genel, Helaller ve Haramlar), Tasavvuf (Genel, Tasavvuf), Zekat ve Sadaka (Genel, Zekatın Mahiyeti), Ticari Hayat (Faiz ve Kredi) ana ve alt başlıkları altında sordukları görülmektedir.

Ana kurgusu nitel hüviyetli olan bu çalışmada örneklem konularının nicel yönüyle de ele alınması olgunun farklı boyutlarıyla da görülmesine vesile olacaktır. Kurulun paylaştığı soruların Alevîlik, Ca'ferîlik/Şîîlik, Eş'arîlik, Hanefîlik, Mâtürîdîlik, Selefîlik, Şâfîîlik gibi farklı mezhep, ekol/anlayış ve geleneklerden müteşekkil örneklemi dikkate alınıp rakamsal dağılımına göz atıldığında şu şekilde bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo:1 Örneklem Konularının Rakamsal Soru Dağılımı (Ocak 2012-Mayıs 2018)

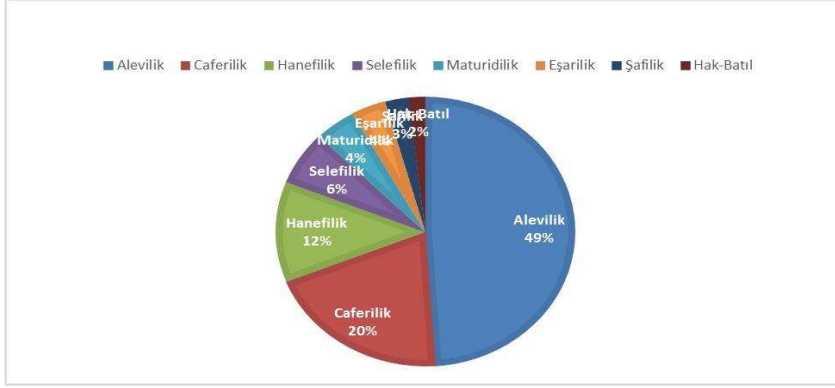
Alevîlik	Ca'ferîlik	Hanefîlik	Selefîlik
304 Soru	124 Soru	75 Soru	40 Soru
Erkek: 197	Erkek: 90	Erkek: 55	Erkek: 33
Kadın: 107	Kadın: 34	Kadın: 20	Kadın: 7

Mâtürîdîlik	Eş'arîlik	Şâfîîlik
28 Soru	22 Soru	16 Soru
Erkek: 24	Erkek: 19	Erkek: 12
Kadın: 4	Kadın: 3	Kadın: 4

Araştırma örnekleme konusunda Kurula yöneltilen toplam 620 soru hakkında konularına göre taksim edilerek bir yüzdellik değerlendirmesi yapıldığında Alevîlik konusunda yöneltilen 304 adet sorunun toplam sorulara oranı %49, Ca'ferîlik'le ilgili 124 adet sorunun %20, Hanefîlik hakkındaki 75 adet sorunun %12, Selefîlik bağlamındaki 40 adet sorunun %6,4, Mâtürîdîlik ile ilgili 28 adet sorunun %4,5, Eş'arîlik kapsamındaki 22 adet sorunun %3,5, Şâfîîlik ile ilgili 16 adet sorunun %2,5'tur. Toplam sorular içerisinde 11 adet soru hak-bâtil kavramı hakkındadır ve bunun yüzdellik

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
oranı %1,7'te karşılık gelmektedir.

Şekil 1. Örneklem Konularındaki Soru Dağılımının Yüzdeler Oranları

Kurula yöneltilen soruların 439'u (%71) erkekler, 181'i (%29) kadınlar tarafından sorulmuştur.

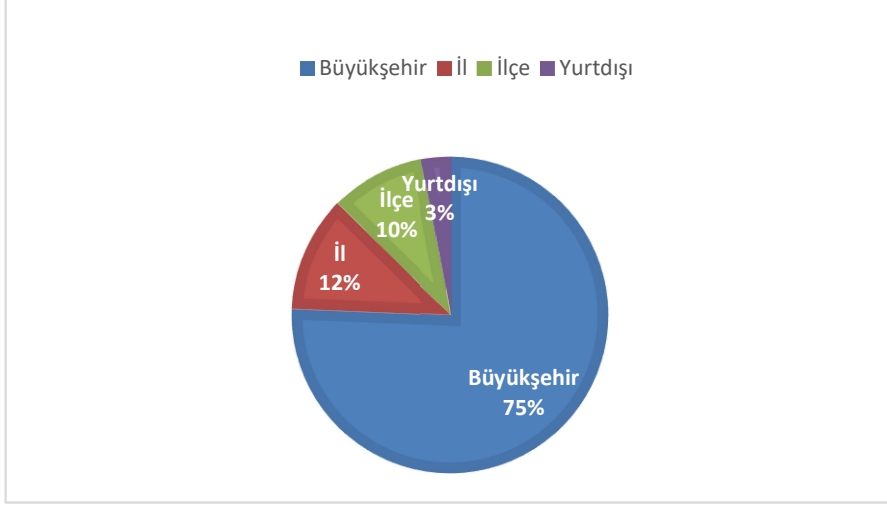
Şekil 2. Soruların Erkek-Kadın Yüzdeler Oranı

Kurula soru soranların yerleşim yerleri hakkındaki verileri de göz önünde bulundurmanın önemli olduğunda şüphe yoktur. Bu noktada soruların yurt içi (büyükşehir, şehir, ilçe olmak üzere) ve yurt dışı dağılımlarına bakıldığında şu verilerle karşılaşılmaktadır. Yurt içinden Kurula sorulan soruların 469'u (yaklaşık %75) büyükşehirlerden, 73'ü (yaklaşık %12) illerden, 60'ı (yaklaşık %10'u) ilçelerden (toplam 602/%97) yöneltilmişken; yurt dışından 18 (yaklaşık %3) sorunun sorulduğu

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorular Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı görülmektedir.³⁸

Şekil 3. Soruların Soruların Yurt İçi (Büyükşehir, İl, İlçe) ve Yurt Dışı Dağılımı Yüzdeliği

24

Bu tablo dünyada ve ülkemizde göç ve şehirleşme olguları bağlamında yaşanan sosyoekonomik ve kültürel gelişmeler ile kimlik politikalarının doğurduğu sonuçların vatandaşların sorularına da yansıdığını açıkça göstermektedir. Nitekim en çok sorunun Alevî nitelime gelenek ve mensupları hakkında olması, bunu Şîlik/Ca'ferîlik hakkında gelen soruların takip etmesi son derece dikkate değerdir. Araştırma süreçlerinde dünya ve ülkede yaşanan gelişmelere bağlı olarak Selefilik hakkında da yoğun bir soru sorulmuş olacağı yönündeki varsayım, rakamlar tarafından doğrulanmamış; Selefilik hakkında gelen sorular %2,8 ile sınırlı kalmıştır. Hanefîlik ve Şâfiîlik ile Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik hakkında gelen soruların -aşağıda kendi başlıklarında detayları görüleceği üzere- bu mezheplere mensup olanların birbirleriyle etkileşimine bağlı olarak sorulduğu dikkat çekmektedir. Konunun daha detaylı görülmesi açısından çalışmanın mezhep olgusu ve ülkedeki farklı mezhep, anlayış ve geleneklerle ilgili soruların yine yoğunluklarını esas alarak sıralanması suretiyle incelenmesinde fayda görülmektedir.

3.1. Mezhep Olgusuyla İlgili Olarak Gelen Sorular

Kurula vatandaşlar tarafından Soru Sor platformundaki yukarıda işaret

³⁸ Araştırma konusu hakkında yurt dışından gelen sorular Almanya Azerbaycan, Finlandiya, Hollanda ve İran'dan yöneltilmiştir.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
edilen muhtelif ana ve alt konu başlıklarında [Adak ve Yemin (Genel, Adak), Aile Hayatı (Evlilik-Nikah, Boşanma/Talak, Muhtelif Sorular), Akaid/İnanç (Genel...)], araştırmaya esas olarak tasnif edilen örneklem konuları (Alevîlik, Ca'ferîlik/Şîîlik, Eş'arîlik, Hanefîlik,...) içerisinde dağılmış bir vaziyette mezhep olgusunun farklı yönleriyle ilgili olarak değişik sorular sorulduğu görülmektedir. Söz konusu sorulara göz atıldığında bunların "mezhep olgusu, hak mezhep anlayışı, mezhep değiştirme, diğer mezhepleri taklit etme, Diyanet İşleri Başkanlığının mezheplere bakışı, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersinde mezheplerin ele alınışı" gibi alt başlıklarda incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

3.1.1. Mezhep olgusu

Mezhep kavramı "benimsenen görüş, takip edilen yol, farklı tutum ve davranış" anlamlarına gelmektedir.³⁹ Terim olarak ise "Müslümanların yaşadıkları sosyal, kültürel ve siyasi unsurların etkisiyle dinin ana kaynaklarını anlama ve yorumlamada ortaya çıkan farklı görüşler" şeklinde tanımlanabilir.⁴⁰ Mezhep olgusu ve irtibatlı görülen mahiyeti ve keyfiyetine dair sorular ilgili malzeme taranmıştır.

Kurula yöneltilen sorular arasında mezhep olgusuyla ilgili olanlar bir araya getirilip incelendiğinde toplumun mezhep olgusuna dair merak ettiği hususların farklı alanlarda kümelendiği görülmektedir. Bu noktada öncelikle mezheplerin Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber ile irtibatı noktasında sorular dikkat çekmektedir: "Mezhepler Kur'ân-ı Kerim'de yazar mı?", "Mezhep Kur'ân-ı Kerim'de hangi ayetlerde geçiyor?", "Kur'ân-ı Kerim'de mezhep ayrımı var mıdır?". Yine Kur'ân-ı Kerim'den hareketle "Kur'ân'da pek çok ayette (Rûm, 30/32 vb.) "bölünmeyin, tefrikayafirkalara ayrılmayın!" buyrulmasına rağmen Müslümanların neden firkalara ayrılmışlardır?" ifadeleri toplumun, mezhep olgusunu Müslümanların yaşadığı bir ayrım olarak algılayabildiklerini göstermektedir. Bu bağlamda bazı mezheplerin ayrılığa yol açtığı görüşü ve toplumun "sapkın!" olarak nitelendirdiği bazı hususlar

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Kahire: Dâru'l-Maârif), 2:1522.

⁴⁰ Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 15. Burada mezhep konusunda bir başka ifadeye yer vermekte fayda vardır: "Mezhep/ler, dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili bir takım farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlardır." Hasan Onat ve Sönmez Kutlu, "İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi* ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları), 42.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı da sorularda yer almaktadır. “Mezhepler içerisinde sapkın olanlar var mı, bunlar dinimiz için bölücülük ve şer yapılanmaları mıdır, bunlara karşı tutumun nasıl olması gerekir?” Bir başka soru da bu bağlamda örnek olarak verilebilir. “Kur’ân-ı Kerîm tek olduğu halde neden bu kadar mezhebi ayrım bulunmaktadır?”. En çok sorulan bir diğer husus da Hz. Peygamber’in hayatta olduğu yıllarda mezheplerin ortaya çıkıp çıkmadığı ve ilk dönemlerde tercih edilen bir mezhep olup olmadığını anlamaya yöneliktir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Halifeler (r.a.) döneminde mezhepler var mıydı?”; “Hz. Peygamber’in ve ilk dört halifenin bir mezhebi bulunuyor muydu?”. Ayrıca mezhep olgusuyla ilgili itikadî açıdan da sorgulamalar yaşanmıştır. “İtikatta ashâb-ı kirâmın yolundan gitmek varken neden mezhepler ortaya çıkmıştır?” ya da “İtikadî konularda mezhepler var mıdır?” şeklinde yöneltilen soruların yanı sıra “Herhangi bir mezhebe mensup olmadan Allah’ı, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’i tanıyıp, öğrenerek takva sahibi bir kul olunabilir mi?” ifadeleri dikkat çekmektedir. Mezhep olgusunu dinin içerisinde oluşan doğal bir unsur olarak görememekten kaynaklı olarak “Mezhep olmadan Müslümanlık yaşanabilir mi?” ve “Mezheplere uymanın ya da inanmanın bir zorunluluğu var mıdır?”; “Hesap gününde hesap verirken Müslümanların mezhebine göre mi yoksa dinine göre mi muameleye tabi tutulacak?” şeklinde gönderilen sorular da toplumun mezhep konusunda yaşanan zihin karmaşasını ortaya koymaktadır.

Mezhep olgusunun İslâm’ın içinde olup olmadığına dair bir sorgulayamaya da gidildiği görülmektedir. “Mezhepler İslâm’ın içinde midir?” Ayrıca “73 Fırka hadisi nasıl anlaşılması gerekmektedir?”, “İslâm dünyasında ortaya çıkan mezheplerin her biri bu rivayetlerde geçen fırka statüsünde midir?”, “Her mezhebin kendisini doğru yol olarak kabul etmesinin değeri nedir?” soruları da mezhep olgusuyla irtibatlı olan unsurların toplum tarafından öğrenilmek istendiğinin göstergesidir. Mezheplerin ne olduğu, neyi ifade ettiği, kaç çeşit mezhep olduğu vb. sualler de Kurul’a mezhep olgusuyla irtibatlı ulaşanlar arasındadır. “(Gerek itikadî gerek fikhî) mezheplerin ilk olarak ne zaman ortaya çıkmışlardır?”, “Mezhepler neden ortaya çıktılar?”, “Mezhepler nasıl oluşmuşlardır?”, “Aynı konularda neden farklı görüşler beyan etmişlerdir?”, “Kaç çeşit mezhep bulunmaktadır?”, “Mezheplerin sayısı kaçtır?”, “İtikadî ve fikhî mezheplerden hangisi daha önce doğmuştur?”. Mezhep yapılanmasının yanı sıra “Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri dışında Mâtürîdî veya Eş’arî itikadî üzerine olan mezhep var mıdır?”, “Mezhep imamının itikattaki görüşlerini bilmemenin kişinin imanını etkiler mi?”, “Müslüman kimse tek bir mezhep imamına bağlı kalmak zorunda mıdır?” soruları da toplumun mezhep olgusunun değişik

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

veçhelerine dair sorduğu sorular bağlamında güzel örneklerdir.

Mezhep olgusuyla ilgili gönderilen söz konusu sorular göz önünde bulundurulduğunda toplumun mezhep olgusu hakkında Kur'ân'ı Kerîm ve Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatında/sünnetinde olup olmadığını sorgulayarak dini yönünü ve mezhep olmadan dinin yaşanıp yaşanmayacağı ya da mezhebe uyma zorunluluğu olup olmadığını merak ettikleri; ayrıca mezheplerin ne olduğu, neden ortaya çıktığı, kaç çeşit mezhep olduğu, itikadi alanda mezhep olup olmadığı, ne zaman ortaya çıktıkları Hz. Peygamber ve dört halife zamanında mevcut olup olmadığını, 73 fırka rivayetlerinin nasıl anlaşılması gerektiğini, mezhep olgusunu Müslümanların yaşadığı bir ayırım ve ayrılık olarak görülüp görülmeyeceği gibi hususları ön plana alarak bir bilgilenme talep ettikleri anlaşılmaktadır. Mezhebe bağlı olmanın İslâm'ın şartı olup olmadığı; hatta hesap gününde bunun sorulup sorulmayacağı bağlamında yöneltilen sorular toplumun bu konudaki algısını ortaya koymaktadır.

3.1.2. Hak Mezhep Anlayışı

Hak kavramı batılın zıttı olan gerçeğe uygun düşünce ve inanç anlamına gelmektedir. Mezhepler açısından birçoğu bu kavramı kendi düşüncelerinin doğruluğunu belirtmek amacıyla kullandığı görülmektedir.⁴¹ Ehl-i sünnet anlayışı içerisinde bugüne kadar varlığını devam ettiren fıkıh mezhepleri ile ilgili olarak şöhret bulan "dört hak mezhep söylemi"⁴² örneklem konusu olarak seçilmiş ve ilgili materyalde taranmıştır.

Araştırma konumuz hakkında Kurula sorulan soruların bir kısmının *hak mezhep anlayışı* kapsamında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gelen sorular temel olarak hak mezhep kavramının neyi ifade ettiğini anlamaya yönelik olmuştur. "Dört hak mezhep kabulü ne anlama gelmektedir?". Ayrıca bu anlayışın hangi unsura dayandığını öğrenmek isteyen bir başka soru da "Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanından sonra ortaya çıkan mezhepler hak olan ve olmayan diye neye dayanılarak ayırılmaktadırlar?" şeklindedir. Hak mezhep anlayışı çerçevesinde gönderilen "Dinimizde kaç hak mezhep bulunmaktadır?", "Bütün mezhepler hak mıdır?" ve "Mezhepler neden dörde bölünmüştür, neden beş ya da altı değil de dört hak mezhep?" soruları toplumun bu kavrama yönelik sorgulamalar

⁴¹ Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi*, 44.

⁴² Oğuzhan Tan, "Dört Parçalı Tek Sünnî Mezhep "Dört Hak Mezhep" in Kuramsal ve Kurumsal Kristalleşmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 29, no.2 (2018): 310-330.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı yaptığını göstermektedir. Yapılan bu sorgulamalar ve hak mezhep anlayışının çerçevesini çizmeye yönelik gönderilen sorulardan birkaç tanesi de şu şekildedir: “Mezhepleri hak mezhep-batıl mezhep olarak ayıran otorite kimdir?”, “Mezheplerin dört tanesinin hak olduğu kabul edilirse beş ya da üç denilmesi halinde dinden çıkılır mı?” ve “Dört tane hak mezhep varsa o zaman neden bir tanesinin seçmek zorundayız?”.

Mezhepler ile irtibatlı olarak kullanılan hak/batıl kavramlarının toplumun da merak ettiği bir unsur haline geldiği görülmektedir. Müslümanlar arasında yaygın bir kullanım olan dört hak mezhep ifadesinden hareketle ne anlama geldiği, neden dört olduğu, bunlardan birinin mi seçilmek zorunda olduğu, Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanından sonra ortaya çıkan mezheplerin hak olan ve olmayan diye neye dayanılarak ayrıldıkları, mezhepleri hak mezhep-batıl mezhep olarak ayıran otoritenin kim olduğu şeklindeki sorular, bu noktada bir sorgulamanın söz konusu olduğunu; dolayısıyla toplum arasında bu hususa anlam veremeyenlerin olduğunu göstermektedir.

3.1.3. Farklı Mezheplere Uyma

Farklı mezheplere uyma konusu literatürde *telfik* olarak adlandırılan husus kapsamında işlenmektedir. İslamın ilk dönemlerinde olmayan; İslam dünyasındaki gelişmelere bağlı olarak geç dönemlerde tartışılmaya başlanan telfik, iki ya da daha fazla mezhebe ait olan görüşleri bir meselede bir araya getirmek anlamındadır.⁴³ Ayrıca fıkhıta “farklı hükümlerin bir araya getirilmesi, içtihadi ihtilaftan kaynaklanmayan iki hükmü birleştirip uygulamak, bir konuda önceki müçtehitlerin ifade etmediği bir görüşü ortaya koymak” şeklinde de ifade edilmiştir.⁴⁴ Şehirleşme ve göç olgusuna bağlı olarak insanların farklı mezheplere uyma ya da bazı meselelerde farklı mezheplerin görüşleriyle amel edilip edilmeyeceği hakkında soru yönelteceği değerlendirmesine istinaden ilgili malzeme taranmıştır.

⁴³ Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 401.

⁴⁴ Abdurrahman el-Hattab Tarablusi, *Mevoâhibü'l-celil li-şerhi Muhtaşarı Halil*, (Libya: yy, ty.), III/274. Telfik hakkında türleri, caiz olup olmadığı ile ilgili görüşler için bkz. Ahmed Ferec Senhûri, “Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik”, *İctihad, Taklid ve Teflik Üzerine Dört Risale*, trc. ve haz. Hayreddin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000); Yasemin Korucu, “İslam Hukukunda Telfik” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010); Emrah Demirtaş ve İbrahim Sizgen, “İslam Hukukunda Telfik Nazariyesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, no. 1 (Haziran 2018): 535-67; Mehmet Ali Sezer, “Telfik ve Hükmü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, no. 63 (Nisan 2019): 1288-1297; Ergin Burak, “Hanefi Mezhebinde Yeni Bir İstidlal Yöntemi: Mezhep İçi Telfik.”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 12, no. 2 (2024): 669-695.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

Kurula sorulan sorulardan önemli bir kısmının farklı mezheplere uyma ile ilgili olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda “Mezheplerin tümünün hak olduğunu düşünen birisi hepsini taklit edebilir mi?”, “Bir insan amellerini işlerken herhangi bir mezhebe tabi olmadan dört mezhepten bazen birinin bazen de diğerinin görüşüne göre amel etmesi durumunda bunun hükmünün nedir?”, “Sadece bir mezhebe bağlı kalmadan her mezhebin çağa uygun ve daha kolay yönlerini kullanarak bir uygulamaya gidilmesinde herhangi bir sakınca olur mu?”, “Zor durumda kaldığında başka mezheplerin taklit edilebilir mi?” şeklinde ulaşılan sorularda farklı mezheplere uymanın hükmü ve geçerliliği ya da her mezhepten isteğe göre ictihad/uygulamaları kullanmanın doğruluğu öğrenilmek istenmiştir. Bu başlık altında sorulan sorulara bakıldığında daha çok bir mezhebe mensup iken diğer mezhebin sadece belli konulardaki görüşüne göre amel edilip edilmeyeceği hususunun ön plan çıktığı görülmektedir. Bu noktada daha çok evlilik, boşama, namaz, abdest gibi konularda diğer mezhebin uygulamasını kolaylık olarak görülmesinden kaynaklı bir durumun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorular da “Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi, bu bağlamda mesela Hanefî olanla sadece evlenme ve boşanma anlamında Şâfiîlik taklit edilebilir mi?”; “Hanefîler, Şâfiî mezhebine geçmeden kaza namazı borçları bitene kadar sünnet namazları yerine kaza namazları kılabilir mi?”, “Şâfiî mezhebine mensup ve günün çoğunu dışarıda (okulda vb.) geçiren biri -Şâfiîlikte (erkek-kadın) eline değmek abdesti bozduğu için- abdest konusunda Hanefî mezhebine göre amel etmesi sakıncalı mıdır?”, “Eşini ayrı zamanlarda birer talak ile olmak üzere toplam üç talak ile boşayan biri Ca'ferî mezhebinin “iki adaletli şahit huzurunda yapılmayan boşamanın geçersiz” olduğu hükmüne göre amel edip bu konuda Ca'ferîliği taklit etse olur mu?”, “Hanefî birinin hadis rivayetlerinde geçtiği üzere rukûya gidildiğinde ellerin kaldırılmasına dair rivayeti esas alıp Şâfiîler gibi rukûya bağlı olarak ellerini yukarıya kaldırması durumunda Hanefîlik'ten çıkmış sayılır mı?” gibi bir çerçeveyi ihtiva ettiği görülmektedir.

Telfik konusunda ulaşılan sorulara bakıldığında toplumun bu başlıkta mensup olduğu mezhebin görüş/uygulamalarından kendini zorladığını düşündüğü bazı konularda daha kolaylık sağlayacağını düşündüğü mezhebin görüşüne uyma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle evlilik, boşanma ile ibadetler (daha çok namaz ve abdest) hususunda farklı mezheplerin görüş/uygulamaları ile amel edilip edilmeyeceğine dair bir arayışın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4. Mezhep Değişirme

Nasıl ki mezhepler dinin hayata taşınması hususunda önemli ve doğal birer olgu iseler, mezhep mensubiyeti de bir o kadar doğal olgudur. Zira kişi bir mezhep mensubiyeti (çoğu zaman da kimliği) ile yaşayan bir ortama doğup o ortamda büyümekte; dini tasavvur ve uygulamalarını bu gerçeklikte şekillendirip yaşamaktadır. Dolayısıyla mezhep mensubiyeti genellikle kalıcı olmaktadır. Bununla birlikte -çoğu istisnaî olsa da- mezhep değiştirme olayları da görülebilmektedir.⁴⁵ Sözelimi İslam tarihinde farklı sebeplere bağlı olarak mezhep değiştiren fakihlerin varlığı bu konuda güzel bir örnektir. Fakihlerin mezhep değiştirmesi olgusuna göz atıldığında bunun farklı sebeplere dayandığı görülmektedir. Bu noktada sosyal çevreden etkilenme, ilmi bir tartışmadan etkilenme, fakihin yeni geldiği bölgede farklı mezhebe mensup kimsenin bulunmaması, diğer mezhebin görüşlerinin daha kolay gelmesi, hocasıyla anlaşamaması, resmi ve idari görev alması, evlilik nedeniyle eşinin mezhebine geçmesi, bir bölgede bir mezhebin özellikle siyasi irade tarafından hâkim kılınması, bir mezhepte karar kılp onun görüşlerine göre hareket etmede istikrarlı davranulamaması, bir bölgede yaygın olan mezhebin görüşlerine uymak gibi sebeplerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.⁴⁶

Fıkıh alanında mezhep değiştirme nedenleri bağlamında “ilmi bir tartışmadan etkilenme, hocasıyla anlaşamaması, bir bölgede bir mezhebin özellikle siyasi irade tarafından hâkim kılınması vb.” hususların itikadî alanda da söz konusu olduğu muhakkaktır. Nitekim Mu'tezile'nin kurucusu Vâsıl b. Atâ'nın (ö.131/748) büyük günah işleyen kişinin durumu hakkında Hocası Hasan Basrî'den (ö. 110/728)⁴⁷; Eş'arîliğin kurucusu İmam Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) Mu'tezile'nin adl ilkesi kapsamında salah-aslah konusunda üç kardeş meselesinde -Bu konuda farklı görüşler olduğu bilinmektedir.-⁴⁸ üvey babası, hocası ve Mu'tezile'nin güçlü temsilcisi olan Cübbâî'den (ö.303/916)

⁴⁵ Büyükkara, “Mezhep ve Mezhepçilik”, 5.

⁴⁶ Murat Nergis, *İslam Hukuk Tarihinde Fukahanın Mezhep Değişirmesi ve Mezhep Değişiren Fukaha* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2021), 40-59.

⁴⁷ Osman Aydın, *Akıl Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü* (Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2010), 18-19; Muharrem Akoğlu, “Mu'tezile”, *İslâm Mezhepleri Tarihi* ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 70-72.

⁴⁸ Mehmet Bulut, “İhve-i selâse” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 6-7.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

ayrılması;⁴⁹ Şafîî bir geleneğe sahip olan Safevî tarikatının siyasi sâiklerle Şîî/Caferîleşmesi⁵⁰ ve yine Anadolu'da varlığını sürdüren bazı Alevî nitelemeli ocak ve grupların İmâmî/Caferîleşmesi⁵¹ bu konunun keyfiyetinin anlaşılması adına yeterli veri sağlamaktadır.

Ülkemizde son zamanlarda göç ve şehirleşme bağlamında yaşanan nüfus hareketliliğine bağlı olarak "bir mezhep değiştirme" olgusunun yaşanacağı ve bunun sorulara yansıtacağı düşüncesiyle -gerek fıkıh gerek itikad alanında görülen mezhep değiştirme ameliyesi hakkında zikredilen veriler, İslam tarihinde bu olgunun yine Basra, Bağdat, Şam gibi farklı kimliklerin bir arada olduğu ortamlar vasfıyla büyük şehirlerde söz konusu olduğunu göstermektedir.⁵² ilgili malzeme bu konuda da taranmıştır.

Kurula mezhep olgusu kapsamında yöneltilen soruların bir kısmının *mezhep değiştirme* hususunda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede "Mezhep değiştirilebilir mi?", "Bir kişi hangi durumlarda mezhep değiştirebilir?", "Mezhep değiştirmenin hükmü nedir?", "İbadetler ya da sosyal hayatta karşılaşılan abdest,

⁴⁹ Mehmet Dalkılıç, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 73-74; Mehmet Kalaycı, "Eşarilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat- Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 397-399; Mehmet Keskin, "Eş'arilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 255; Faruk Görgülü, *Eş 'arî ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi* (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 27-37.

⁵⁰ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 24-25; M. Saffet Sarıkaya, "Anadolu Alevîliğinin Oluşumu", *Ekev Akademi Dergisi* 1, no. 1 (1997), 90-93; Mustafa Ekinci, *Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 81-142.

⁵¹ Şaban Banaz, "Çorumlu Caferîleşmiş Alevilerin Caferîleşme Süreci ve Temel İnanç Esasları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020): 169-1989. Bilindiği üzere günümüzde Alevî ismiyle nitelendirilen ocak ve gruplar, tarihsel süreçte farklı coğrafya ve zamanlarda değişik mezhebî ve meşrebî (tasavvufî) etkilere maruz kalmışlardır. Bununla birlikte bu ocak ve gruplarda gerek itikadî gerek fikhî konularda geleneksel olarak daha çok Hanefî-Mâtürîdî anlayış ve uygulamaların varlığına şahit olunmaktadır. Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşilik* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 116-117; İlyas Üzüm, "Alevilerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", *İslâmîyât* 6, no. 3 (2003): 127-150; Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 35-213; Özcan Güngör, *Ârâf'taki Kimlik: Alevîlik/Bektâşilik* (Ankara: Akasya Kitap, 2007), 153; Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınları, 2008), 125-160; Cenksu Üçer, "Alevîliğin Neliği ve Şîîlik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi", *Marife Dergisi* 8, no. 3 (2008): 205-238.

⁵² Fakihlerin mezhep değiştirmesi hususunda yapılan çalışma İslam coğrafyasında bu konunun daha çok Mısır, Suriye ve Irak'ta gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Nergis, *İslam Hukuk Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 112.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı *evlilik vb. farklı nedenlere bağlı olarak Şâfîlikten Hanefîliğe, Hanefîlikten Şâfîliğe, Ca'ferîlikten Hanefîliğe, Hanefîlikten Ca'ferîliğe geçilebilir mi, değiştirilecekse bu geçişler nasıl olmalı?*", "Mezhep değiştirmek için şartlar nelerdir?"; "İnsan hayatında kaç defa mezhep değiştirebilir?", "Kişi itikadî mezhebini değiştirebilir mi, bu bağlamda Eş'arîliğe mensup bir kimse daha sonra Mâtürîdîliği benimseyebilir mi?" gibi konularda soruların sorulduğu tespit edilmiştir. Mezhep değiştirme ile ilgili gerek ibadet hayatı gerek muamelât konularında yöneltilen sorularda da bazı detayların paylaşıldığı; bu kapsamda söz gelimi "Geçmiş namaz borçlarının tamamlanması için Hanefî mezhebinden Şâfî mezhebine geçip sünnetlerin yerine geçmiş namazların kazasına niyet edilir mi?", "Hanefî bir kimsenin Ca'ferî bir kişi ile evlenmek için mezhep değiştirmesi gerekli olur mu?" gibi örnekler üzerinden sorular sorulduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca "daha önce mensup olduğu mezheple ilgili yaptığı araştırmalar neticesinde aşırı fikirleri olduğunu görüp ayrıldığında doğru mu yapıldığı ya da farklı bir mezhebe geçmeyi düşündüğünü ailesine paylaştığında annesinin 'kendisine hakkını helal etmeyeceğini' söylemesinin bir bağlayıcılığının olup olmadığı" gibi hususların da bu kapsamda sorulduğu anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili sorular incelendiğinde mezhep değişikliğinin mümkün olup olmadığı, hangi durumlarda mezhep değiştirilebileceği, olacaksa bunun nasıl olması gerektiği ve şartı olup olmadığı, itikadi alanda mensup olunan mezhebin değiştirilip değiştirilemeyeceği, fıkıh alanında bazı kolay uygulamaları ya da evlilik vb. sosyal olgular nedeniyle mezhepler arasında geçiş olup olmayacağı konularının ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla vatandaşların mezhep değiştirmeye ilgili Kurula ulaştırdığı soruların konuyu anlama, uygulama ve uygunluğunu tespit etmeye yönelik olduğu gözlemlenmektedir.

3.1.5. Mezhepler ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Mezhep olgusunun fikrî ve uygulamaya dönük değişik yönleri ve farklı mezhep, ekol ve anlayışlar hakkında Kurula yöneltilen soruların örneklem bağlamında taranması esnasında doküman içinde Başkanlığı konu alan soruların da olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu soruların belli bir yekûn tuttuğunun görülmesi üzerine çalışmada bunlara da yer verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Kurula mezhep olgusu ve farklı yönlerini ilgilendiren hususlarda soru yönelten kişilerin, konu hakkında Başkanlığı da işin içerisine dâhil ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda yöneltilen soruların daha çok Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) müfredatı ve kitaplarında Ca'ferîliğin beşinci amelî

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs mezhep olarak yer almasından⁵³ ve Alevî gelenekle ilgili ülkede yaşanan bazı (DKAB müfredatı ve kitaplarında Alevî gelenekle ilgili konulara da yer verilmesi⁵⁴ dâhil) gelişmelerden hareketle sorulduğu anlaşılmaktadır.

Bu çerçevedeki sorularda "DKAB kitaplarında Ca'ferîlik hak mezhep olarak sayılmakta, bu bilginin doğruluk değeri var mı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuya bakışı nedir, şayet hak değilse Diyanet İşleri Başkanlığı neden konuya müdahale etmeyip buna izin vermektedir?", "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîlik ve Alevîler ile ilgili görüşleri nedir, Başkanlığın Alevîliği 'İslâm'ın bir yolu' olarak gördüğü şeklindeki bilgiler ne kadar doğrudur?", "Başkanlığın cemevlerinin ibadethane gibi gösterilmesi ve nerede ise cami ile aynı statüde olması gibi hususlarda görüşleri nelerdir?" gibi konular dile getirilmiştir. Ayrıca Başkanlığın Zeydiyye fırkasının Ehl-i sünnet'e yakınlığı hususunda neden bir bilgilendirme yapmadığı hususunda da bir soru yöneltildiği dikkat çekmektedir.

Mezhepleri Kitap ve Sünnet'in anlaşılması noktasında ortaya çıkan alternatif öneri ve görüşler olarak gören Başkanlığın mezhepler üstü ve vatandaşlık esaslı bir hizmet yürütmesi olgusunun⁵⁵ dikkate alınmasının gereği bir tarafa vatandaşların çoğunun Hanefî ve Şâfiî olduğu ve toplumda var olan hak mezhep telakkisi çerçevesindeki bir gerçeklikte⁵⁶ söz konusu soruların sorulması anlaşılır bir durumdur. İlgili sorulara göz atıldığında soru soranların Başkanlığı bu konularda bir otorite olarak kabul etmelerinin yanı

⁵³ Mahmut Zengin ve Yeliz Altuntaş, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarının Öğretimi: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16, no. 35 (2018): 234.

⁵⁴ Serderhan Musa Taşkaya, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik", 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, ed. Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007), 1:475-498; Hüseyin Yılmaz, "Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 2 (2009): 189-209; Halise Kader Zengin, "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Devletin Alevilik Algısı (Karşılaştırmalı Bir Analiz)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 47 (2013): 63-87; Eyup Şimşek ve Özcan Güngör, "Alevi Yapılaşması, Talepler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik", *Turkish Studies* 8, no. 3 (2013): 539-565; Cenksu Üçer, "Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 13, no. 1 (2020): 18-19.

⁵⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebi Tutum ve Eğilimler", *İslâmi Araştırmalar* 29, no.2 (2018): 268-287; Cenksu Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-", *İlahiyat Akademisi* 14 (2021): 48-50.

⁵⁶ *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 7.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı sıra Başkanlığın konunun farklı veçheleri hakkında müdahil olması beklentisini dile getirdikleri dikkat çekmektedir.

3.1.6. Mezhepler ve Millî Eğitim Bakanlığı

Kurula yöneltilen soruların taranması esnasında Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte Millî Eğitim Bakanlığı ve tasarruflarını konu alan soruların da olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Kurula mezhep olgusu ve farklı yönleriyle alakalı hususlarda soru yönelten kişiler, konu hakkında özellikle DKAB kitaplarında Ca'ferîliğin beşinci amelî mezhep olarak yer almasına bağlı olarak Millî Eğitim Bakanlığını da işin içerisine katarak bazı sorular sormuştur. Bu kapsamda yöneltilen soruların daha çok "Dört hak mezhep kabulüne rağmen DKAB kitaplarında Ca'ferîlik de beşinci mezhep olarak sayılmakta, bunun nedenleri nelerdir, Başkanlığın bu konudaki görüşleri nedir?", "DKAB kitaplarında Ca'ferîliğe hak mezhep denildiğine göre Ca'ferîliğin görüşleriyle amel edilir mi, söz gelimi muta nikahı yapılır mı, yapılırsa bir günahı olur mu?" gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı, DKAB müfredatı ve kitaplarında İslam düşüncesinde yer alan farklı yorumları, kendi program ve amaçları doğrultusunda birer zenginlik ve çeşitlilik olarak yorumlayarak mezhepler üstü bir anlayışla öğretmeyi sürdürmektedir. Bakanlığın bu kapsamdaki konulara öğretim programlarında öğrencilerin bilgilerini düzenleyici bir biçimde ve ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik yer verdiği görülmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte vatandaşların bu hususta ilgili kurumlara yönelttiği sorular mezhep olgusuyla ilgili farklı gelişmeler ve yönleri takip ve merak edip merakını gidermeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

3.1.7. Farklı Mezhep Mensupları Arasındaki İlişkiler

Mezhep olgusunun farklı yönleri hakkında Kurula yöneltilen soruların bir kısmının; ibadet hayatından muamelata farklı mezhep ve gelenek mensupları arasındaki muamelenin keyfiyeti ve hükmü kapsamında olduğu görülmektedir. Bu kapsamda gerek ibadet gerek sosyal hayata dair sorular sorulmuştur: "Farklı mezheplere mensup olan imamın arkasında (bir Hanefî'nin Şâfiî ya da Ca'ferî; bir Şâfiî'nin Hanefî veya Ca'ferî, bir Ca'ferî'nin Hanefî ya da Şâfiî) namaz kılınabilir mi?", "Şîî/Ca'ferî ya da Alevî veya başka mezhep ve meşrepten

⁵⁷ Zengin ve Altuntaş, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarının Öğretimi", 233-272. İmam Hatip Lisesi müfredatında İslam Mezhepler Tarihi alanına dair konuların işlenmesi ve bunlar hakkında Mezhepler Tarihi alanı verileriyle yapılan bir değerlendirilme ile ilgili olarak bkz. Mehmet Kubat, "İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretimi Açısından İmam Hatip Lisesi Müfredatının Değerlendirilmesi", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12, no.2 (2019): 223-247.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

birine karşı nasıl bir tavır takınılmalı, söz gelimi farklı mezhep ve geleneğe mensup birinin verdiği selam alınır mı, ikramları yenilir mi, kestiği yenilir mi?” gibi sorular konunun bu bağlamdaki çerçevesinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Burada “komşu ise kestiğinin yenmemesi gibi takınılacak herhangi olumsuz bir davranışa bağlı olarak komşu hakkına girilip girilmeyeceğine” dair yöneltilen soru da güzel bir örnek olarak zikredilmelidir.

Mezhep mensupları arasındaki ilişkiler bahsinde en çok sorunun evlilik hakkında olduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada “Farklı mezheplerden biriyle evlenme konusunda dinî bir engel bulunmakta mıdır?”, “Evlilik için illa bir mezhebe bağlı olmak gerekir mi?”, “Farklı mezhepten anne-babadan doğan çocuğun hangi mezhebe göre yetiştirilmesi gerekir? (Mesela kadın Hanefî, erkek Şâfiî vb.)”, “Eşi Alevî olan bir kimsenin eşiyle beraber cemevine gitmesi doğru olur mu?” gibi sorulara sıkça rastlanmaktadır. Sosyal hayata dair sadece evlilik değil; isim koyma ve cenaze ile ilgili de sorular sorulduğu ve bu bağlamda “Farklı mezhep ya da gelenek mensuplarının daha çok kullandıkları isimler (söz gelimi Muharrem) o mezhep ve geleneğe mensup olmayanlar tarafından konulması uygun ya da caiz midir?”, “Farklı mezhepten ve gelenekten olanların cenazesi kılınabilir mi?” türü sorular yöneltilmiştir.

Farklı mezhep mensupları arasındaki ilişkiler bağlamında toplumun konuyla ilgili daha çok sosyal hayat kapsamında evlilik, komşuluk vb. unsurlarla ilgili yönelttikleri sorular bulunmaktadır. Farklı mezheplere mensup kişilerin komşuluk ya da evlilik ilişkisi içerisindeyken birbirlerine karşı nasıl davranması gerektiğine dair sorgulama yaşadığı görülmektedir. Bu noktada soru soranların “mezhebi farklılığı ilişkiler açısından çizilmiş kesin sınırlar olarak gördükleri” yönünde bir çerçeve ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

3.2. Ülkedeki Farklı Mezhep, Anlayış ve Geleneklerle İlgili Sorular

Ülkemizde mensupları/müntesipleri bulunduğu bilinen (harf sırası esasına göre) Alevîlik ve Bektaşîlik, Ca'ferîlik/Şîîlik, Eş'arîlik, Hanefîlik, Mâtürîdîlik, Şâfiîlik, Selefilik gibi mezhep, ekol/anlayışlar ve oluşumlar kapsamındaki örneklem üzerinden sorulan soruların içeriklerine bakmak çalışmamızın hedeflerini ortaya koymak açısından yerinde olacaktır. Bu bölümde de ilgili veriler en çok soru sorulandan başlayarak paylaşılmıştır.

3.2.1. Alevî Nitelemeli Gelenek

Alevî kelime olarak “Hz. Ali soyundan gelenler, Hz. Ali yanlısı olmak” gibi

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı anlamlara gelmektedir. Terim olarak itikadî, tasavvufî ve siyasî alanlarda bir anlam çerçevesi ile karşılaşılmaktadır. Alevî teriminde ilk akla gelen ve esas olarak anlaşılan mana 'itikadî olarak Hz. Ali için oluşan inanma ve bağlanma' durumudur. Bir diğer anlam alanı ise 'tasavvufta silsilelerini Hz. Ali' ye dayandıran tasavvuf ekolleri ya da tarikatların ortak ismi' olarak belirlenmiştir. Ayrıca siyasî tarihte en genel anlamıyla 'hilâfetle ilgili yaşanan anlaşmazlıklarda Hz. Ali'nin tarafını tutan kimseleri' tarif etmek için kullanılmıştır.⁵⁸ Nusayrîliğin Alevî ya da Arap Alevîsi ismiyle adlandırılması örneğinde görüldüğü üzere dünyada farklı zamanlarda değişik grupları tanımlamak için kullanılan⁵⁹ bu kelimenin Anadolu'da farklı tasavvufî geleneklere ve silsilelere sahip ocaklar (Hacı Bektaş, Hasan Dede, Ağuichen, Baba Mansur, Şücaaddin Veli, Hubyar, Keçeci Baba, Güvenç Abdal gibi) için bir üst kimlik olarak; ama daha çok da Kızılbaş Erdebil/Sofiyan Süreği mensupları için Kızılbaş kelimesinin yerine ya da alternatifi şeklinde kullanılması son dönemlere ait bir olgudur.⁶⁰

Dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan kimlik politikaları kapsamında en önde gelen konulardan biri olarak özellikle geleneksel yapısından ayrı bir formda görünürlük kazanan⁶¹ ve içinde başta Kızılbaşlık/Alevîlik (Erdebil Tekkesi) ve Bektaşîlik (Hacı Bektaş Tekkesi/Dergahı) olmak üzere merkez tekke/dergahlara bağlı ana ocak/tekke ve alt ocaklar/tekkeler yapılanmasına dayalı alt gelenekleri barındıran Alevî

⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 2: 368-369.

⁵⁹ Cenksu Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 41-46.

⁶⁰ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât* 7, no. 3 (2003): 124; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 27-38; Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar", *Anadolu'da Alevîliğin Dünü ve Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 71; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 43-44; Ümit Erkan, *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 52.

⁶¹ Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevîlik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 14-15; Ali Balkız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevîlik Yazılar* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 125; Necdet Subaşı, "Türk Modernleşmesi ve Alevîler", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 110-121; Ahmet Taşgın, "Cem, Cemevi ve İşlevleri", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 211-225; Abdullah Alperen, "Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler", *Dem Dergi* 2, no. 6 (2009): 76-82.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

nitelemeli gelenek⁶² hakkında sorulan sorular, Kurula konu hakkında yöneltilen soruların neredeyse yarısına yakını (304 soru, %49) oluşturmaktadır.

Kurula Alevî gelenek ve mensupları hakkında farklı bağlamlarda yöneltilen soruların başında Alevî geleneğin İslam tarihindeki konumunu öğrenmeye yönelik olanları gelmektedir: “Kur’ân-ı Kerîm’de Alevîlik (mukayeseli sorularda Sünnîlik) hakkında bilgi var mıdır ya da Alevîlik hususu Kur’ân-ı Kerîm’de geçiyor mu?”, “Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında Alevîlik ya da böyle bir kavram bulunuyor muydu, Hz. Peygamber’in bu konuya bakışı nedir?”, “Hz. Ali’nin Alevîlikle ilişkisi nedir?”, “Alevîlerin Hz. Ali’nin soyu ile bir irtibatları bulunuyor mu?”.

Alevî gelenek hakkında sorulan soruların bir kısmı geleneğin dinî statüsü, İslam ile ilişkisi, ne zaman ortaya çıktığı gibi hususlarda yöneltilmiştir: “Müslümanlar neden Alevî-Sünnî diye ayrılmışlardır ve bu ne zaman başlamıştır?”, “Alevîlik ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır?”, “Dinimizde Alevîliğin yeri nedir?”, “Alevîlik felsefî bir inanç mı, bir din mi, mezhep (hak) mi yoksa tarikat mı inançları nelerdir?”, “İslâm’dan ayrı inançları bulunuyor mu?”, “Kişi Alevîliği ya da Sünnîliği kabul etmemekle dinden çıkar mı?” türü sorular bu çerçeveyi teyit etmektedir.

Alevî gelenekle ilgili yöneltilen soruların önemli bir kısmının namaz, oruç gibi ibadetler ve cami ile cemevi gibi ibadetlerin ve adab-erkânın yerine getirildiği kurumsal mekanlar hakkında olduğu dikkat çekmektedir: “Alevîlerin ibadet hayatı nasıldır?”, “Alevîlikte ibadet hayatının unsurlarının diğer mezheplere nispeten durumları nasıldır?” “Alevîlerin namazla ilgili düşünce ve uygulamaları nasıldır?”, “Alevîlikte Cuma ve bayram namazı kılınır mı?”, “Namaz kılınca Alevîlikten çıkmış olur muyuz?”, “Alevîlikten Hanefîliğe geçiş ve Hanefiler gibi namaz kılmak mümkün mü?”, “Alevîlikte cenaze namazı var mı ya da nasıl kılınır?”; “Muharrem ayı geldiğinde Hanefiler olarak da oruç tutup aşure pişirip dağıtıldığı halde aşurenin daha çok Alevîler ile özdeşleştirilmiş olması ne kadar

⁶² Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: 2017), 239-261. Alevî nitelemeli gelenek içerisinde değerlendirilen ocaklar ile Anadolu ve bağlantılı yakın coğrafyadaki tekke ve dergâhlar hakkında bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995); Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar* (İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998); Hamza Akşüt, *Alevîler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009); Eraslan Doğannay, *Anadolu’da Yaşayan Dergâhlar* (İstanbul: Can Yayınları, 2000); Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları* (İstanbul: Can Yayınları, 2001).

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı doğrudur?”, “12 imam orucu diye bir şey var mı, böyle bir şey bidat mi, 12 imam orucu tutulurken içecek olarak neler tüketilebilir?”, “Alevîlikteki hızır orucunun hükmü nedir?”; “İslâm’da cemevi adıyla bir ibadethane bulunuyor mu, ibadethane demenin bir günahının olur mu?”, “Hem namaz kılıp hem cem evine gitmek mümkün müdür ya da bunun bir günahı var mı?”, “Cemelerinde yapılan ibadetler ile camide yapılan ibadetler arasında bir fark var mı?”, “Semahın dinimizdeki yeri nedir?”. Bu sorulara bakıldığında konu hakkında gelenek mensupları tarafından da Kurula sorular yöneltildiği anlaşılmaktadır.

Alevî geleneğin diğer mezhep ve farklı anlayışlar ile irtibatı noktasındaki durumunu öğrenmeye dönük sorular da dikkat çekmektedir: “Sünnîlik, Alevîlik ve Şîlik arasında farklar ve benzerlikler nelerdir?”, “Alevîlik ve Bektaşîlik ilişkisinin keyfiyeti nedir, bu iki unsur aynı şey mi?”, “Alevîliğin Şîa ile bağlantısı var mı ya da Ca’ferîler Alevî midir?”. Alevîlikten Hanefîliğe (Soruların daha çok Hanefîliğe geçişle ilgili olduğu görülmektedir.) ya da başka bir mezhebe geçilip geçilmeyeceği; Alevîlik Hanefîlik arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve varsa bunun nasıl olduğu; Alevî olmayan birinin Alevîliğe girmesinin mümkün olup olmadığı ve mümkünse bunun nasıl olacağı da merak edilen hususlar arasında bulunmaktadır.

38

Araştırma konumuzun bu kısmında Kurula sosyal ilişkiler açısından (komşuluk, evlilik vb.) birçok sorunun sorulduğu görülmektedir. “Alevî olan komşu ile komşuluk ilişkisi kurulmasının, evine ziyarete gidilmesinin, yemeğinin yenilmesinin ve cenazesine katılmanın bir sakıncası olur mu, ikramları yenmeyince vb. komşuluk hakkına girilir mi?”, Alevî köyünde görev yapan bir görevlinin başarılı olması için ne yapması gerekir?”, “Alevî geleneğe mensup biriyle (erkek-kız) evlenilebilir mi?” türü sorular bu bağlamda örnek olarak zikredilebilir.

İlgili doküman içinde yer alan “Diyanet İşleri Başkanlığının Alevî gelenekle ilgili görüşü nedir, cem evlerinin birer ibadethane gibi gösterilmesi ve nerede ise cami ile aynı statüye konulması hususunda görüşünüz nedir?” türü sorular Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Alevîlikle ilgili yapacağı açıklamaların da toplum tarafından merak edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca “Ebüssuûd Efendi’nin Alevîlerle ilgili verdiği fetvaların İslâm’a uygun mudur?” gibi detay farklı konularda da soru gönderildiği dikkat çekmektedir.

Alevî gelenek ve bağlı değişik konularda Kurula yoğun bir şekilde soru yöneltilmiştir. Bu soruların büyük çoğunluğunun evlilik ve komşuluk ilişkisi hakkında olması bunun ülkede şehirleşme ve göç olgusu bağlamında yaşanan gelişmelerle irtibatlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Alevî geleneğin dinî statüsü, kaynağının neye dayandığı, ibadetler ve adab-erkan

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

merkezlerine dair gönderilen sorular, toplumun geleneği anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Bu durum Alevî geleneğin ve bu isim altında değerlendirilen ocak ve grupların tasavvufî boyutuna⁶³ dair hususların ön plana alındığı çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

3.2.2. Ca'ferîlik

İsnâ'aşeriyye/İmâmiyye Şîası'nın fıkıh mezhebi olarak bilinen Ca'ferîlik, Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali ve çocuklarının nas ve tayin ile imam olarak kabul ederek on iki imama inanmayı iman esasları arasında sayanların amelî/fikhî mezhebi olarak tanımlanabilir.⁶⁴ Türkiye'de Caferîlik Iğdır, Kars ve Ağrı gibi illerde ve çoğunlukla bu illerden göçen İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşayan vatandaşlar arasında yaygındır.⁶⁵ Göç ve şehirleşme olgusuna bağlı olarak farklı mezhep mensubu vatandaşlar arasında dinî sosyokültürel hayatta yaşanacak irtibatlar noktasında değişik konularda soru yöneltileceği düşüncesiyle örneklem bu noktadaki sorular da dikkate alarak oluşturulmuş ve ilgili malzeme taranmıştır.

Kurula mezhep olgusu, farklı yönleri ve ülkemizde varlığını sürdüren mezhep, gelenek ve anlayışlarla ilgili olarak soru yönelten kişilerin, en fazla soru sordukları konulardan birinin de Ca'ferîlik (124 soru, %20) olduğu görülmektedir. Bu kapsamda en temelde "Ca'ferîlik nedir, mezhep mi tarikat mı?", "Şîilikle ilişkisi nedir?", "Ca'ferîlik bir mezhep midir?"; "Ca'ferîlik ne zaman ortaya çıkmıştır?" gibi Ca'ferîliğin dinî statüsü ve ortaya çıkışını ihtiva eden ve

⁶³ Alevî nitelermeli geleneğin tasavvufî yönüne işaret eden bazı çalışmalar için bkz. Sayın Dalkıran, "Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi* 6, no. 10 (2002): 95-117; Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyyât* 7, no. 3 (2003): 31-54; Cenksu Üçer, "Tokat Örneğinden Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005): 229-268; Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 238-291; Kaplan, *Alevilik*, 161-315; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı, Adıyaman Alevileri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 142-186; M. Saffet Sarıkaya, "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017): 9-23; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 158-187.

⁶⁴ Hasan Onat, "İmamiyye Şîası", *İslâm Mezhepleri Tarihi* ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 183-184; Şahin Ahmetoğlu, "İmâmiyye/İsnâaşeriyye", *İslâm Mezhepleri Tarihi* ed. M. Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 99-100; Ali Bayrak, "Dini Gruplar Bağlamında Caferîlik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 2 (2008): 113.

⁶⁵ Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", 321-354; Ahmetoğlu, "İmâmiyye/İsnâaşeriyye", 123-124.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı genelde DKAB derslerine bağlı olarak yöneltildiği görülen sorularla karşılaşmıştır. Ca'ferîliği anlama ve anlamlandırmaya yönelik gönderilen "Ca'ferîlik Müslümanlarla aynı ibadetleri yaptıklarına göre hak olarak kabul edilebilir mi?", "Ca'ferîliğin görüş ve uygulamaları İslâm'a (ve Ehl-i sünnet) uygun (uyumlu) mudur?", "Kur'ân-ı Kerîm'de Sünnî ve Şîî ayrımı var mıdır?", "Ca'ferîliğin Sünnî mezheplere yakın olduğu görüşleri doğru mudur?", "Hanefîlik ile farkları nelerdir?" ve "Ca'ferîlik ve Alevîlik bir mi ya da benzerlik veya farklılıkları nelerdir?" gibi sorular toplumun Ca'ferîlik konusundaki algılamalarını ve konuyu hangi unsurlarla bir arada düşündüklerini ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili ibadetler ve uygulamalar hakkında soru sorulduğu görülmektedir: "Ca'ferî mezhebinde abdest alınırken ayakların mesh edilmesinin hükmü nedir?", "Ca'ferî kimsenin arkasında namaz kılınır mı?", "Ca'ferîlerin aşure gününde kendilerini zincire vurmaları İslâm dini ile bağdaşmakta mıdır?", "Ca'ferîliğin beş vakit namazı üç vakitte cem ederek kılmasında bir sakınca var mı?", "Şîa/Ca'ferî mezhebinin namazın sünnetlerini kılmadığı bir durumda bir Şîî olarak sünnet namazlarını kılsa o kişi mezhebiyle ters düşer mi?".

Dinî sosyokültürel hayat bağlamında "Ca'ferî biriyle (kadın-erkek) evlilik yapılabilir mi?" ifadeleriyle özellikle evlilik konusunda soru yoğunluğu olduğu görülmektedir. Bu tür sorularda genellikle Hanefî-Ca'ferî evlilikleri konu edilmiştir. "Evlilik sebebiyle mezhepler arasında bir geçiş olur mu?", "Ca'ferîlik'te bulunan muta nikahının caiz midir?" sorularının yanı sıra "Ca'ferîliğin kurucusu kabul edilen Ca'fer Sadık'ın İmam Ebu Hanîfe'ye hocalık yaptığı iddiaları doğru mudur?", "Şîîlerin özellikle Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer'e (r.a.) ve Hz. Aişe annemize (r.anha) yakışsız (!) sözler söylemeleri hususuna nasıl bir tavır sergilenmesi gerekir?" ve "Diyanet İşleri Başkanlığının Şîa/Ca'ferîliğe nasıl bakmaktadır?" gibi konunun farklı yönleriyle ilgili sorular sorulmuştur.

Konu hakkındaki sorular toplumun "Ca'ferîliğin ne olduğu, Ca'ferîliğin Şîîlik ile irtibatı ve Ehl-i sünnet'e uygunluğu, ibadet hayatı noktasında abdest ve namazdaki mezhepsel farklılıklar, Ca'ferî biri ile evlenmenin caiz olup olmadığı" gibi konuları ve dolayısıyla dini sosyokültürel hayatta farklı mezhep mensupları arasında nasıl bir muamele geliştirilmesi gerektiğini öğrenmek istediğini ortaya koymaktadır.

3.2.3. Hanefîlik

Hanefîlik, asıl adı Nu'mân b. Sâbit olan Ebû Hanîfe'nin usûl ve görüşleri etrafında şekillenen ve ona nispetle Hanefiyye olarak adlandırılmış Sünnî

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

fıkıh mezheplerinden biridir.⁶⁶ Yapılan bazı araştırma verilerine göre Sünni fıkıh mezhepleri içerisinde Hanefiliğin oranı %45 olarak görülmektedir. Hanefî mezhebi Türkiye'nin yanı sıra Hint alt kıtasında, Orta Asya ve çoğu Balkan ülkelerinde çoğunluk olarak yaşamaktadır.⁶⁷ Ülkemizde yapılan araştırma verilerinin de teyit ettiği üzere⁶⁸ toplumun büyük çoğunluğunun Hanefî olması nedeniyle ilgili malzeme bu bağlamda çok soru sorulmuş olacağı düşüncesiyle taranmıştır. Ülkemizde varlığını sürdüren mezhep, gelenek ve anlayışlarla ilgili olarak Kurula soru yönelten kişilerin bir kısım sorularında Hanefiliğe yer vermiştir. Ancak yukarıda soruların yüzdelik dağılımında görüldüğü üzere (75 soru, %12) bu noktadaki soruların beklendiği gibi çok olmadığı anlaşılmaktadır.

Kurula Hanefilik hakkında yöneltilen soruların daha çok ibadet hayatı hakkındaki görüşleriyle alakalı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda *"Hanefilik mezhebine göre bir kişi öğrenci evindeyken seferi sayılır mı?"*, *"Hanefîlerde ister cehri olsun ister sukutî olsun imama uyan kişinin Fâtiha'yı okumamasına rağmen diğer mezheplerde okunmaktadır, bu fark nereden gelir ve bunlardan hangisi doğrudur?"*, *"Hanefilikte tahiyat otururunda şehadet parmağını kaldırmanın hükmü nedir ve nasıl yapılması gerekir?"* şeklindeki sorular örnek olarak verilebilir. Ayrıca yine nikah ve evlilik konularında birtakım soruların yöneltildiği dikkat çekmektedir: *"Hanefilikte dinî nikah nasıl yapılması gerekir, tarafların anne babasının haberi olmadan nikah kıyılabilir mi?"*, *"Hanefilik mezhebine göre tek seferde üç kez boş ol diyerek boşanan çiftler için hülle gerekli olur mu, tekrar evlenilebilir mi?"*, *"Hanefî mezhebine mensup olan bir kişinin (kadın-erkek) Şiî/Ca'ferî biriyle evlenmesi caiz olur mu?"*. Hanefilik hakkında *"Hanefî mezhebinin kurallarını uygularken sadece uygulamak mı gerekli, yani kişinin bu mezhebe bağlı olduğuna dair bir şekilde niyet etmesi ya da herhangi başka bir şey yapması gerekli midir?"*, *"Diyaret İşleri Başkanlığı neden hep Hanefî mezhebi üzerinden fetva vermektedir?"*, *"Devletin resmi mezhebi Hanefilik mi?"*, *"Satranç*

⁶⁶ Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 21; Sönmez Kutlu ve Osman Aydın, "Ehl-i Sünnetin Fikhî Boyutu", *İslâm Mezhepleri Tarihi* içinde haz. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 424; Ahmet Yaman ve Halit Çalı, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 89-91.

⁶⁷ Kutlu ve Aydın, "Ehl-i Sünnetin Fikhî Boyutu", 432; Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", 348; Arıkan, "İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı", 352-376.

⁶⁸ *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 7.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı konusunda Hanefilik ve Şâfîlik mezheplerinin görüşleri nedir?" ve "Sünnîlik ve Hanefilik arasındaki ilişki nedir, iki olgu arasındaki farklar nelerdir?" gibi konunun değişik yönlerini öğrenmeye yönelik soruların varlığı da gözlemlenmektedir.

Bu itibarla toplumun Kurula Hanefilik konusunda gönderdiği sorular daha çok ibadet ve sosyal hayat etrafında şekillenmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin hayatlarının birçok alanını (ibadet, evlilik vs.) kabul ettiği mezhebe göre şekillendirmesi olgusuna bağlı olarak ortaya çeşitli konularda sorular sormuştur.

3.2.4. Selefîlik

Konuya Rahmetli Hasan Onat'ın bir tespiti ile başlamak yerinde olacaktır. "Selefîlik, içeriği ve kullanımındaki keyfilik sebebiyle Müslümanların karşı karşıya kaldıkları açmazların fark edilmesini güçleştiren bir kavramdır."⁶⁹ İslam dünyasında hicrî 2. asırdan başlayıp günümüze "selef tabir edilen sahâbe, tâbiûndan (ve kimilerine göre de tebeû't-tâbiînden) oluşan ilk nesillere dönüşü" bayraklaştıran ancak zihniyet olarak birbirinden çok farklı yerlerde duran -söz gelimi kimi akıl ve te'vile karşı bir tavır geliştirirken; kimi akli ve te'vili ön plana çıkaran- bazı hareketler "Selefîlik" kavramı kullanılarak adlandırılmaktadır. Bu durum Selefîliğin mahiyeti ve muhtevası konusunda zihinlerde bir karışıklığa neden olmaktadır.⁷⁰ Zira "katı gelenekçilik, ilksel gelenekçilik, geleneği inkâr, ihyâ ve ıslah, dini ve akli hurafelerden temizlemek, dinî yenilik ve İslam modernizmi gibi birbirinden tamamen farklı hatta birbirine zıt anlayış, tarz ve tavrı benimseyen kişi ya da gruplar bu kavram altında değerlendirilebilmektedir.⁷¹ Konu hakkında çalışan farklı disiplinlerden alan uzmanlarının söz konusu karmaşıklığı gidermek adına değişik sınıflandırmalar ve denemeler yaptıkları görülmektedir. Söz gelimi Selefîlik hakkında "metodolojik bir ilke, sistematik bir nazariye, dinî ve siyasî bir akım ya da radikal ve savaşçı bir yapı" şeklinde olgunun metodik yaklaşım ve sosyolojik oluşum boyutlarına bağlı olarak

⁶⁹ Hasan Onat, "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîi-Selefi Kutuplaşması", *İlahiyat Akademik: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 1 no. 1-2 (2015): 110.

⁷⁰ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *Dinî Araştırmalar* 7, no. 20 (2004): 206-207; Mehmet Zeki İşcan, "Tarih Boyunca Selefi Söylem", *Eskiye* 25 (2012): 57; Ferhat Koca, *İslâm Düşüncesinde Selefîlik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 11; Cenksu Üçer ve Münevver Toköz, "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı", *Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 23 (2021): 19-22.

⁷¹ Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", 206-207; İşcan, "Tarih Boyunca Selefi Söylem", 57; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik*, 11.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

yapılan bir takım tanım ve anlamlandırmalar söz konusudur.⁷² Yine gerek temsilci olarak görülen sembol şahsiyetler gerek ana karakteristiklerini dikkate alarak ilk öncü Selefilik olarak Ehl-i hadis (Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin temsil ettiği görüşler), sentetik bir mezhebî yapı olarak Selefilik (İbn Teymiyye'nin şekillendirdiği), Vehhâbi Selefilik (Abdullah b. Vehhâb ile yeni bir şekle bürünmüş hali), yeni bir takım oluşumlarda ortaya konulan Selefilik (modern dönem ihyâ ve ıslah hareketleri ve siyasal İslam olarak tabir edilen hareketlerde) şeklinde yapılan tasnifler dikkat çekmektedir.⁷³ Hatta Vehhâbi Selefilik içinde yaşanan dönüşümler, bu gelenek içerisinde Suûdî Selefilik-Cihâdî Selefilik gibi bir farklılaşmanın dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷⁴ Bu isimle anılan bazı hareketlerin son zamanlarda farklı coğrafyalarda değişik tezahürlerle ortaya çıktığı bilinmektedir.⁷⁵

Bu noktada İslâm Mezhepleri Tarihinde disiplininin ana ilkelerinden biri olarak zamanda ve mekânda ortaya çıkan siyasî, ekonomik vb. gelişmelere bağlı olarak gerek kavramlarda gerek sosyolojik oluşumlarda yaşanan değişim ve dönüşüm olgusunu dikkate almak yerinde olacaktır. Selefi kavramı ve bu kavram etrafında ortaya çıkan hareketler ve bunların anlamlandırılması konusunda gerek akademik disiplinlerin -söz gelimi İslam

⁷² Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 13-23.

⁷³ Mehmet Zeki İşcan, "Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul: İSAV Yayınları, 2014), 94-110; Ramazan Yıldırım, *Cemaatten Partiye Dönüşen Selefilik* (Ankara: Seta Yayınları, 2013), 13-22; Muhyeddin İğde, "Selefilik'in Arka Planı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 8, no.2 (2015): 151-175. Söz konusu oluşumların "akıl ve te'vil"e dair tavırları ve zihniyetlerine bağlı olarak "selefi ya da selefiyeci" nitelendirmeleriyle birbirinden ayrı değerlendirilmeleri gerektiği hakkında bkz. Üçer ve Toköz, "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları", 20-21.

⁷⁴ Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Aynılık: Suudî Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 208-228.

⁷⁵ Büyükkara, "İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", 321-350; Rifat Türkel, "Etkileri Açısından Vehhabilik (Suudi Arabistan Dışı Ülkeler Örneği)", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, no. 8 (2013): 700-715; Adem Ankan, "İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı", 352-376; *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, ed. Beşir Musa Nâfi' ve diğerleri, çev. Nurullah Çakmaktaş (İstanbul: Yarı Yayınları, 2016). Batı Avrupa ülkelerinde yeni ortaya çıkan ve selefi olarak isimlendirilen bazı hareketler hakkında bk. Samir Amghar, *Bugünkü Selefilik Batı'da Mezhep Hareketleri*, çev. İzzet Er ve diğerleri (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 35-165; Emre Şimşek, "Almanya'da Selefi Vaizler Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13, no. 72 (2020): 988-998.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı Mezhepleri Tarihi- çalışmalarının⁷⁶ gerek süreli akademik yayınların⁷⁷ gerek kurumsal gayretlerin⁷⁸ sürdürülmesi bu konunun canlılığını muhafaza ettiğini göstermektedir.

Araştırmanın temel hipotezi bağlamında Kurula Selefilik başlıklı ve içerikli sorular sorulacağı ve bunların dünyada ve yakın coğrafyamızda meydana gelen başta siyasî olmak üzere farklı alanlardaki birtakım gelişmelere bağlı olarak belli bir yekûnda olacağı düşüncesiyle temin edilen ilgili doküman taranmıştır. Ancak bu hususta beklenen bir sayıda soru sorulmadığı (40 soru, %6,4) görülmüştür.

Kurula bu kapsamda yöneltilen soruların bir kısmı “*Selefilik nedir?*”, “*Selefilik iki itikadî mezhep (Eş’arîlik ve Mâtürîdîlik) gibi itikadî bir mezhep midir?*”, “*Selefililiğin İslâm’ı öğrenebilmek için en sağlam kaynak olduğu iddiası doğru mudur?*”, “*Selefilik adına konuşanların iddiaları doğru ise neden İmam Eş’arî ve İmam Mâtürîdî’nin Selefilik adına öne sürülen görüşleri benimsememişlerdir?*” gibi Selefililiğin ne olduğu, kaynak değeri ve İslâm çatısı altındaki yerini öğrenmeye yöneliktir. Selefilikle irtibatlı olarak Vehhâbilik hakkında da birçok soru bulunmaktadır. Bu bağlamda “*Vehhâbilik nedir?*”, “*Selefililiğin Vehhâbilik ile ilişkisi nasıldır?*”, “*Vehhâbilik hak mezhep mi, değilse hakkında nasıl bir hüküm vermek gerekir?*”, “*Selefilik ve Vehhâbilik adına itikadî konularda dile getirilen görüşlerin Ehl-i sünnet’e uygun mudur?*” gibi sorular dikkat çekmektedir. Hanbeli mezhebi de bu konuda irtibatlı sorular arasında yerini almıştır. Nitekim “*Hanbelî mezhebinin çok katı İslâmî kuralları varsa neden İslâm alimlerince dört hak mezhepten biri olarak saymıştır?*”, “*Hanbelî mezhebinden doğan Vehhâbilik ve Selefilik gibi akımlar neden şiddet yanlısı örgütlere ilham kaynağı olarak*

⁷⁶ Harun Türkoğlu, “İslam Mezhepleri Tarihi VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı ve Bütün Yönleriyle Selefilik Çalıştayı”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016): 187-196. İlgili Koordinasyon Toplantısı tebliğleri kitap olarak basılmıştır. *İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*, ed. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2016).

⁷⁷ Söz gelimi Marife Dini Araştırmalar Dergisi (9, no. 3) 2009’da, İlahiyat Akademi Dergisi (1, no.1-2) 2015 yılında ilk sayısında okurları karşısına Selefilik özel sayısı ile çıkmıştır.

⁷⁸ Nitekim Din İşleri Yüksek Kurulu 7-8 Aralık 2023 tarihlerinde “Selefilik ve Tarihi Arka Planı” ilmi istişare toplantısı düzenlemiştir. Muhammed Sait Yiğit, “‘Selefilik ve Tarihi Arka Planı’ Konulu İlmî İstişare Toplantısı”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 17, no.1 (2024): 435-442. Ayrıca bkz. “Din İşleri Yüksek Kurulu”, son güncelleme: Ağustos 25, 2024, <https://kurul.diyadinet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/911/selefilik-ve-tarihi-arka-planı-konulu-istisare-toplantısı-duzenlendi>. Kurulun rapor yayımlayarak konunun değişik boyutları hakkında kamuoyunu bilgilendirdiği görülmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Dini İstisamar ve Tedhiş Haraketi Deaş Raporu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016).

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

kabul edilmiştir?”. Sorularda selef söylemi ile faaliyette bulunanların ülkenin dini sosyokültürel hayatında gösterdikleri bazı etkileri ortaya koyan bazı hususlar da göze çarpmaktadır. Meselâ “Selefi akımlara bağlı olan bir kimsenin Ramazan ayı ve orucunu Türkiye’deki takvime ve ezana göre tutmaması ne derece doğrudur?”, “Selefliği ön plana çıkaranların camilerde kılınan namazların ardından cemaatin toplu halde tesbihat yapıp arkasından hep birlikte elleri kaldırıp duaya başlamasını bidat olarak görmeleri ne derece doğrudur?” gibi sorular bu durumu ortaya koymaktadır.

Selefilik konu başlığı altında Selefilik konusunun ne olduğu, mezhep sayılıp sayılmayacağıнын yanı sıra Vehhâbilik ve Hanbelilik konularıyla birlikte toplumun dini sosyokültürel hayatına etkilerine dair bir takım sorgulamaların yapıldığı anlaşılmaktadır.

3.2.5. Mâtürîdîlik ve Eş’arîlik

Mâtürîdîlik, Mâverâünnehir bölgesinde Ebû Hanîfe’nin itikadî görüşlerinin Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) tarafından ve sistemleştirilmesi ve onun takipçilerince geliştirilmesi ile oluşan ve Mâtürîdî’ye nispet edilen bir mezheptir.⁷⁹ Günümüzde başta Türkiye olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri, Avrasya, Asya ve Kuzey Afrika gibi dünyanın birçok yerinde etkisini göstermektedir.⁸⁰ Eş’arîlik ise hicrî 4 ve 5/miladî 10 ve 11. asırlarda Ebû’l-Hasan el-Eş’arî (Ö.324/936) ve fikirleri etrafında oluşan ve kuruluşunu takip eden asırlardan itibaren İslam coğrafyasında önemli bir nüfuza sahip olan bir mezheptir.⁸¹ Günümüzde Türkiye, Irak, Suriye, Mısır, Endonezya, Orta ve Kuzey Afrika’daki Müslümanlar arasında yaygın olan Eş’arîlik İslam dünyasının dört bir yanında varlığını sürdürmektedir.⁸²

Türkiye’deki mezhep müntesipleri varlığı olgusu doğrultusunda itikadî

⁷⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Mâtürîdiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 165-175; Sönmez Kutlu, “Maturidilik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi* ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 365; İhsan Timür, “Mâtürîdîlik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi* haz. Mehmet Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 235.

⁸⁰ Arkan, “İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, 352-376; Timür, “Mâtürîdîlik”, 251-252.

⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Eş’ariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 11: 454; Kalaycı, “Eşarîlik”, 395-396; Mehmet Keskin, “Eş’arîlik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi* haz. Mehmet Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 253.

⁸² Büyükkara, “İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu’daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, 348-349; Arkan, “İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, 357-359; Kalaycı, “Eşarîlik”, 416-419; Keskin, “Eş’arîlik”, 266.

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı mezhep konusunda Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik hakkında vatandaşların soru yöneltecekleri düşüncesiyle ilgili malzeme bu kapsamda da taranmıştır. Mezhep olgusunun farklı veçheleri ve farklı mezhepler hakkında Kurula soru soranların Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik hakkında (kimi zaman beraberce) soru yönelttikleri (Mâtürîdîlik 28 sorunun %4,5; Eş'arîlik 22 sorunun %3,5) ve bazı bilgi talebinde buldukları görülmektedir.

Sorularda “Mâtürîdîlik nedir?” gibi Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik mezhepleri hakkında bilgi verilmesini muhteva talepler yanında “Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik arasındaki farklar nelerdir?”, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mâtürîdîliğe bakışı nasıldır?” gibi hususların da konu edildiği anlaşılmaktadır.

Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik konusunda Kurula gönderilen sorular genel anlamda ne oldukları ve aralarındaki ilişkiyi saptamaya yöneliktir.

3.2.6. Şâfiîlik

İmam Şâfiî'ye (ö. 204/819) nispet edilen ve hicrî 2. yüzyılda ortaya çıkan Medine merkezli fıkıh mezhebidir. Bu mezhebe mensup fakihlere ve mezhebin görüşüyle amel eden kişilere Şâfiî denmiştir.⁸³ İslam coğrafyasında farklı bölgelerde yaşayan Şâfiîlerin Müslümanlar arasındaki oranı hakkında araştırmalarda %28 rakamının paylaşıldığı görülmektedir.⁸⁴ Türkiye'de yapılan bir araştırma verisine göre ise ülkemizde yaşayan Şâfiî mezhebine mensup vatandaşların oranı %11,1'dir.⁸⁵ Ülkemizde müntesipleri bulunması dolayısıyla Şâfiîlik ve bağlı farklı konular hakkında Kurula soru sorulacağı düşüncesiyle ilgili malzeme bu noktada da taranmıştır. Nitekim vatandaşların ülkemizde varlığını sürdüren mezhep, gelenek ve anlayışlarla ilgili olarak Kurula sordukları soruların bir kısmında Şâfiîliğe de (16 soru, %2,5, bu rakamın oldukça az olduğunda şüphe yoktur.) -bir kısmında Hanefîlik ile birlikte- yer verdikleri gözlemlenmektedir.

Bu kapsamda gönderilen soruların bir kısmında “Şâfiîlik nedir?”, “Şâfiî mezhebindeki yasakların nelerdir?” gibi mezhep hakkında genel bilgiler talep edilmiştir. Bunun yanında “Şâfiîlik mezhebine göre bir yerin kanaması abdesti bozar mı abdesti bozması için kan miktarı ne kadar olmalıdır?”, Şâfiîlik mezhebine

⁸³ Bilal Aybakan, “Şâfi Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 38: 233; Kutlu ve Aydın, “Ehl-i Sünnetin Fikhî Boyutu”, 438-442; Yaman ve Çalı, *İslâm Hukukuna Giriş*, 93-95.

⁸⁴ Kutlu ve Aydın, “Ehl-i Sünnetin Fikhî Boyutu”, 441-442; Büyükkara, “İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, 348-349; Arkan, “İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, 352-376.

⁸⁵ *Türkiye'de Dinî hayat Araştırması*, 7.

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

göre bir kadının erkeğe dokunması sonucunda Şâfiî olan kişinin abdesti bozulur mu?" gibi mezhebin bazı hususlardaki görüşlerinin sorulara konu edildiği görülmektedir. Ayrıca "Hanefilik ve Şâfiîlik arasındaki farklar nedir?" türünden sorular da dikkat çekmektedir.

Bu itibarla Kurula bu noktada sorulan soruların önemli bir kısmının Şâfiîliği daha iyi tanımaya, mezhebin görüşlerini öğrenmeye ve Hanefi mezhebiyle karşılaştırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu durumun ülkemizde ağırlıklı olarak Hanefî ve Şâfiî mezheplerine mensup olunmasından ve sosyal hayattaki etkileşimden kaynaklı olduğu aşikârdır.

Sonuç

Bu çalışmada Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen sorular bağlamında halkın mezhep, farklı dinî anlayış ve oluşumlar olgusuna yaklaşımı incelenmiştir. Toplumda dinî düşünce ve hayatla ilgili kabul ve pratiklerin daha çok mezhebî ve meşrebî telakkî ve uygulamalar üzerinden şekillendiği bilinmektedir. Bu gerçeklik toplumda sağlıklı bir mezhep ve farklı dinî anlayışlar olgusunun yerleşmesi hususunda halkın bu konulardaki yaklaşımlarının bilinmesini önemli kılmaktadır. Bunun toplumu din konusunda bilgilendirme görevi yüklenen kurumlar açısından da son derece önemli olduğu hususunda şüphe yoktur.

Din İşleri Yüksek Kurulunun kurulduğu günden bugüne tevarüs edip yürüttüğü değişmeyen görevlerinden başlıcası, dinî konulardaki sorulara döneminde cari bütün iletişim imkânlarını kullanarak cevap vermesidir. Kurula dinî hayatın her yönüyle ilgili yüz yüze görüşmeden mektuba, mailden cep telefonu (mobil) uygulamasına varıncaya farklı kanallarla pek çok soru yöneltilmekte; Kurul da bunları Kanun'un verdiği yetki ve çizdiği çerçevede cevaplandırmaktadır. Bu araştırma 2012 Ocak 2018 Mayıs ayları içerisinde mezhep, farklı dinî anlayış ve oluşumlar hakkında Kurulun Soru Sor platformu "kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr" adresi üzerinden toplam 620 (altı yüz yirmi) kişinin sordukları ve içinde alt soruların da bulunduğu sorular esas alınarak yürütülmüştür. Çalışma, araştırmanın konu hakkında gelecek soruların bu coğrafyadaki dinî oluşumlar ve başta göç ve şehirleşmeye bağlı olmak üzere dinî sosyokültürel hayat bağlamında yaşanan gelişmeler çerçevesinde şekilleneceği hipotezi bağlamında mezhep olgusu, hak mezhep anlayışı, farklı mezhep/lere uyma (taklid ve telif), mezhep değiştirme, farklı mezhep mensupları arasındaki evlilik vb. sosyal ilişkiler, kurumların (Diyamet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı) mezheplerle

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı ilgili görüş ve tasarrufları gibi konular ile Alevîlik, Ca'ferilik/Şîilik, Hanefilik, Şâfîilik, Eş'arîlik, Mâtürîdîlik, Selefilik gibi mezhep, gelenek ve anlayışlar kapsamında sorulan sorular örnekleme üzerinden yürütülmüştür.

Çalışmada elde edilen sonuçlar araştırmanın hipotezini büyük oranda teyit etmiştir. Halkın sorularının ülkede yaşanan dinî sosyokültürel hayat bağlamındaki gelişmeler doğrultusunda ve bu coğrafyada varlığını sürdüren mezhebî ve meşrebî yapılar ya da dinî oluşumlar çerçevesinde şekillendiği görülmüştür. Nitekim ilgili zaman diliminde araştırma konusu hakkında Kurula 620 kişi tarafından yöneltilen soruların 304'ünün (%49) Alevîlik, 124'ünün (%20) Ca'ferilik/Şîilik, 75'inin (%12) Hanefilik, 40'ının (%6,4) Selefilik, 28'inin (%4,5) Mâtürîdîlik, 22'sinin (%3,5) Eş'arîlik, 16'sının (%2,5) Şâfîilik, 11'inin ise (%1,7) hak-bâtıl kavramı hakkında olduğu; bunların 181'inin (%29) kadınlar, 439'unun (%71) erkekler tarafından sorulduğu görülmektedir. İlgili soruların 469'u (yaklaşık %75) büyükşehirlerden, 73'ü (yaklaşık %12) illerden, 60'ı (yaklaşık %10'u) ilçelerden (toplam 602/%97) yöneltilmiş, yurt dışından ise 18 (yaklaşık %3) soru sorulmuştur.

Kurula *mezhep olgusunun* mahiyeti, keyfiyeti, dindeki yeri, imana taalluk eden bir yönünün bulunup bulunmadığı, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı, mezhep olmadan dinin yaşanıp yaşanmayacağı; bütün mezheplerin hak olup olmadığı ya da kaç hak mezhep olduğu; 4 hak mezhep kabulünün ne anlama geldiği, mezhepleri hak mezhep-batıl mezhep olarak ayıran otoritenin kim olduğu; bir kimsenin mezheplerin hepsini taklit edip edemeyeceği, zor durumda kalındığında başka mezheplerin taklit edilip edilemeyeceği, mezheplerden bazen birinin bazen diğerinin görüşüne göre amel edilmesinin hükmünün ne olacağı; mezhep değiştirilip değiştirilmeyeceği, bir kişinin hangi durumlarda ya da kaç defa mezhep değiştirebileceği, değiştirilecekse bu geçişlerin nasıl olacağı; DKAB kitaplarında hak mezhep olarak sayılan Ca'feriliğin hak mezhep olup olmadığı, ne zaman hak mezhep olduğu, Başkanlığın bu konudaki görüşlerinin ne olduğu, DKAB kitaplarında Ca'feriliğe hak mezhep denildiğine göre Ca'feriliğin görüşleriyle amel edilip edilmeyeceği; Başkanlığın Alevîlik, Alevîler ve cemevleriyle ilgili görüşlerinin ne olduğu; farklı mezheplere mensup olan bir imamın arkasında namaz kılp kılamayacağı; başka mezhep ve meşrepten birine karşı nasıl bir tavır takınılacağı, söz gelimi verdiği selamın alınıp alınmayacağı, ikramlarının ve kestiğinin yenilip yenilmeyeceği, kendileriyle evlilik yapılıp yapılmayacağı gibi hususların dile getirildiği görülmektedir.

Kurula yöneltilen soruların çizdiği bu çerçeve toplumun mezhep olgusu,

Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

farklı dinî anlayış ve oluşumlar hakkında sağlıklı bir bilgilendirmeye olan ihtiyacını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumu din konusunda bilgilendirme görevi ve yetkisi verilen kurumlar olarak Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttükleri hizmetlerinde bahse konu ihtiyacı daima göz önünde bulundurmaları faydadan hali olmayacaktır. Ayrıca dinî yüksek öğretim veren kurumlarda (İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri) başta İslam Mezhepleri Tarihi, Kelam ve Fıkıh alanları olmak üzere müfredat ve ders içeriklerinin söz konusu ihtiyacı azami ölçüde dikkate alarak planlanmasında yarar görülmektedir.

Sorulan sorular İslam Mezhepleri Tarihi alanında mezhep olgusu, farklı dinî anlayışlar ve oluşumlar hakkında ön plana çıkartılan şu temel hususların son derece önemli olduğunu göstermektedir. Öncelikle mezhepler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonraki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve siyasî, itikadî ve fikhî alanda baş gösteren sorunların çözümü noktasındaki ihtiyaca binaen ortaya konulan insanî gayretler neticesinde doğan beşerî oluşumlardır. Mezhepler dinin bizatihi kendisi değil; *dinin anlaşılma biçimleridir*. Dinin (daha doğrusu dinî metinlerin ya da nassların) söz konusu anlaşılma biçimleri, farklı toplumsal yapılar ile bunların dil, zihniyet özellikleri ve varlık algılarının yanı sıra zamanda ve mekânda meydana gelen her türlü siyasî, ekonomik, sosyokültürel, ilmî gelişmeler vb. pek çok farklı etkenle şekillenmiştir. Dolayısıyla mezhepler ya da dinî oluşumlar, dinin hayata aktarılması noktasındaki insan gayretine bağlı olarak doğal ve kaçınılmaz bir halin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır ve mezhep mensubiyetinin kıyamette sorgu-suale konu olması söz konusu değildir.

Bu genel çerçeveye ilave olarak aşağıdaki hususları da dikkate alarak bir bilgilendirme yapılmasının son derece önemli olduğu görülmektedir: Öncelikle Ehl-i sünnet ve Şîa birer mezhep değildir; aksine içlerinde itikadî ve fikhî mezhepler ile farklı ekolleri barındıran üst anlayışlardır. 4 hak mezhep olgusu ya da kabulü, Ehl-i sünnet kimliği/anlayışı içinde bugüne kadar varlığını devam ettiren Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfiîlik ve Hanbelîlik'ten müteşekkil fıkıh mezheplerini ifade etmektedir. Ancak Ehl-i sünnet içinde ortaya çıkıp da varlığını sürdüremeyen Evzâîlik vb. fıkıh mezhepleri de bulunmaktadır. Ayrıca Ehl-i sünnet içinde Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik örneklerinde görüldüğü üzere itikadî alanda da mezhepler söz konusudur. Ehl-i sünnet anlayışı dışında bugün farklı anlayışlar bünyesinde söz gelimi Şîa anlayışında Ca'ferîlik'ten başka Zeydîlik, Haricî anlayış içerisinde İbâdîlik

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı mezhepleri varlıklarını devam ettirmektedir.

Mezheplerin görüşleri icthadî görüşlerdir. İctihad ise icthadı nakzetmez. Zira mezheplerin icthadî görüşlerinin kendi içlerinde de değişkenlik gösterebilen bir nitelikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte her mezhebin kendine özgü bir zihniyet, metodik yaklaşım, sistematik ve bunlara göre şekillenen kavramsal gerçekliği bulunmakta, dolayısıyla görüşleri bu unsurlara göre şekillendiği için her mezhebin görüşlerinin kendi bütünlüğü içerisinde ele alınması gerekmektedir. Ancak söz konusu sistematik yapısına uygunluğu nispetinde diğer mezheplerin görüşlerine göre de amel edilebilir. Bu uzmanlık gerektiren bir hal olması nedeniyle bu noktada konunun uzmanlarının -Bu konuda başta Din İşleri Yüksek Kurulu olmak üzere fakihlerin ciddi bir mesai sarf etmeleri gerektiği görülmektedir.- görüşleri doğrultusunda hareket edilmesi yerinde olacaktır.

Mezhep, farklı dinî anlayış ve oluşumlar olgusunun dinimizde yasaklanan *tefrikaya* sebebiyet verecek bir hale sokulmaması, aksine ihtilafta rahmet olduğu ve farklılıkların hayırda yarış vesilesi kılınması (Bakara, 2/148; Mâide, 5/48; Fâtır, 35/32) anlayışıyla hareket edilmesi gerekmektedir.

Mukayese edilebilir türdeşler olmamasına rağmen (Bu noktada Alevî nitelemesi yapılan ocak ve grupların tasavvufî boyutunun göz önünde bulundurulması gerektiği aşikârdır.) sorularda yanlış bir şekilde daima Sünnîlik ile kıyaslanan Alevîlik; selef, selefilik, selefçi ve selefiyyeci akımlar hakkında toplumda var olan zihin karışıklığını giderecek daha çok çalışmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ahmetoğlu, Şahin. "İmâmiyye/İsnâaşeriyye". *İslâm Mezhepleri Tarihi* içinde, ed. M. Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit. 99-124. Ankara: Nobel, 2020.
- Akoğlu, Muharrem. "Mu'tezile". *İslâm Mezhepleri Tarihi* içinde, ed. M. Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit. 69-86. Ankara: Nobel, 2020.
- Aksüt, Hamza. *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.
- Alperen, Abdullah. "Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler". *Dem Dergi* 2, no. 6 (2009): 76-82.
- Altuntaş, Halil. *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Amghar, Samir. *Bugünkü Selefilik Batı'da Mezhep Hareketleri*. çev. İzzet Er, Yusuf Özcan, İpek Kılıç. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Arap Dünyasında Selefilik ve Selefî Hareketler*. ed. Beşir Musa Nâfi' vd. çev.

- Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
Nurullah Çakmaktaş. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- Arıkan, Adem. "İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı". *İslâmi Araştırmalar* 29, no. 2 (2018): 348-379.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği 1826-1922*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Aybakan, Bilal. "Şâfi Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Aydın, Osman. *Akılca Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü*. Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2010.
- Balkız, Ali. *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik Yazılar*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Banaz, Şaban. "Çorumlu Caferilemiş Alevilerin Caferileşme Süreci ve Temel İnanç Esasları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020): 169-198.
- Bardakoğlu, Ali. "Hanefî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 21-27. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bayrak, Ali. "Dini Gruplar Bağlamında Ca'ferîlik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 2 (2008): 11-128.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Bulut, Mehmet. "İhve-i selâse" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 6-7 İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Burak, Ergin. "Hanefî Mezhebinde Yeni Bir İstidlal Yöntemi: Mezheb İçi Telifik". *İslam Tetkikleri Dergisi* 12, no. 2 (2024): 669-695.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye". *Dinî Araştırmalar* 7, no. 20 (2004): 205-234.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6, no. 2 (2013): 321-354.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Mezhep ve Mezhepçilik". *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017): 1-9.
- Coştu, Kamil. "2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no. 2 (2017): 1061-1081.
- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevîlik*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Çınar, Mahmut. "D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu'na Sorulan Sorular

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

Bağlamında Mehdîlik". *Halkın Soruları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu: XVIII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (24-25 Mayıs 2013, İstanbul)*. 108-120. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016.

Dadaş, Mustafa Bülent. "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13, no.25-26 (2015): 37-74.

Dadaş, Mustafa Bülent. "Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları Örneğinde Güncel Fıkıh Problemlerinin Çözümünde Tahrîc Yöntemi". *Cumhuriyet Theology Journal*, 27, no. 1 (2023): 90-106.

Dağcı, Şamil. "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım". *Diyanet İlmî Dergi* 38, no. 4 (2002), 5-20.

Dalkılıç, Mehmet. "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat". *İslâm Mezhepleri Tarihi içinde*, ed. M Ali Büyükkara. 66-90. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Dalkıran, Sayın. "Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme". *Ekev Akademi Dergisi* 6, no. 10 (2002): 95-117.

Demirtaş, Emrah ve İbrahim Sizgen. "İslam Hukukunda Telfik Nazariyesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, no. 1 (2018): 535-567.

DİB Değişiklik Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 6002). *Resmî Gazete* 27640 (13.07.2010). Erişim 17 Ağustos 2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm>.

DİB Kanun 633, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Kanun No. 633). *Resmî Gazete* 12038 (2 Temmuz 1965). Erişim 17 Ağustos 2024. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2020 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2021 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2022 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

DİBDİYYKÇUEHY, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete* 32043 (14 Aralık 2022). Erişim 17 Ağustos 2024. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39881&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

Din İşleri Yüksek Kurulu. "kurul.diyamet.gov.tr". Son güncelleme: 25 Ağustos 2024. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/911/selefilik-ve-tarihi-arka-plani-konulu-istisare-toplantisi-duzenlendi>.

- Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
Din İşleri Yüksek Kurulu. *Dini İstismar ve Tedhiş Hareketi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. "İnternet Sayfası". Erişim 17 Ağustos 2024. <https://fetva.diyagnet.gov.tr/>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. "İhtisas Komisyonları". Erişim 17 Ağustos 2024. <https://kurul.diyagnet.gov.tr/>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. "Soru Sor". Erişim 17 Ağustos 2024. <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Diyagnet-Dini-Soru-Arama-Listesi>.
- Doğanay, Eraslan. *Anadolu'da Yaşayan Dergahlar*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Engin, İsmail ve Havva Engin (ed.). *Alevîlik*. İstanbul: Kitap yayınevi, 2004.
- Erkan, Ümit. *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Görgülü, Ülfet. "Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları". *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*. 2: 113-127. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Görgülü, Ülfet. "Din İşleri Yüksek Kurulunun Tıbbi Konulardaki Fetvalarına İlişkin Metodolojik Bir Değerlendirme". *Fıkıh ve Biyoetik İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2*. ed. İhsan Karaman vd. 181-195. İstanbul: İsar Yayınları, 2021.
- Görgülü, Faruk. *Eş'arî ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Güngör, Özcan. *Ârâf'taki Kimlik: Alevîlik/Bektâşilik*. Ankara: Akasya Kitap, 2007.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 2. Kahire: Dâru'l-Maârif.
- İğde, Muhyeddin. "Selefilik Arka Planı". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 8, no.2 (2015): 151-181.
- İlahiyat Akademi Dergisi*. Selefilik Özel Sayısı 1, no. 1-2 (2015). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/8580>.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhlisâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*. ed. Doğan Kaplan. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Tarih Boyunca Selefi Söylem". *Eskiye* 25 (2012): 56-64.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Selefilik Arka Planı". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 91-110. İstanbul: İsav Yayınları, 2014.

- Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı
- Kalaycı, Mehmet. "Eşarilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi içinde*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, 395-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kaya, Eyyüp Said. "Telfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40:401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kayapınar, Hüseyin. "Din İşleri Yüksek Kurulu'nun İmkânları ve Dini Soruları Cevaplandırma Usulü". *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı, 11-13 Aralık 2009*. 39-46. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Keskin, Mehmet. "Eş'arîlik". *İslâm Mezhepleri Tarihi içinde*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit. 253-266. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Koca, Ferhat. "Fetvahane". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. *İslâm Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Korucu, Yasemin. "İslam Hukukunda Telfik". Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- Kubat, Mehmet. "İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretimi Açısından İmam-Hatip Lisesi Müfredatının Değerlendirilmesi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12, no. 2 (2019): 212-255.
- Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi". *İslâmiyât* 7, no. 3 (2003): 31-54.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Saîfî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez. "Maturidilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi içinde*, ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu. 365-394. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Kutlu, Sönmez ve Osman Aydın. "Ehl-i Sünnetin Fıkhî Boyutu". *İslâm Mezhepleri Tarihi içinde*, ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu. 423-447. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. Selefilik Özel Sayısı 9, no. 3 (2009). <http://marife.org/tr/pub/issue/68268>.
- Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar "Alevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Okur, Kâşif Hamdi. *Fetvada Dil ve Üslup*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018.
- Okur, Kâşif Hamdi. *Güncel Konularla İlm-i Hâl*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2019.
- Onat, Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslâmiyât* 7, no. 3 (2003): 111-126.

- Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
- Onat, Hasan. "İmamiyye Şiası". *İslâm Mezhepleri Tarihi* içinde, ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu. 183-214. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Onat, Hasan. "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şii-Selefi Kutuplaşması". *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 1, no. 1-2 (2015): 107-128.
- Onat, Hasan ve Sönmez Kutlu. "İslâm Mezhepler Tarihi'ne Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi* içinde, ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu. 19-60. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Öz, Baki. *Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşî Dergâhları*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkî, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Anadolu Alevîliğinin Oluşumu". *Ekev Akademi Dergisi* 1, no. 1 (1997): 81-96.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşîliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017): 9-23
- Sarıkaya, M. Saffet. "Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebî Tutum ve Eğilimler". *İslâmî Araştırmalar* 29, no. 2 (2018): 268-287.
- Senhûrî, Ahmed Ferec. "Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik". *İctihad, Taklid ve Teflik Üzerine Dört Risale*. çev. ve haz. Hayreddin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Sezer, Mehmet Ali. "Telfik ve Hüküm". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, no. 63 (2019): 1288-129.
- Sezgin, Abdülkadir. *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşîlik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Subaşı, Necdet. "Türk Modernleşmesi ve Alevîler". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* içinde, ed. Ahmet Yaşar Ocak. 110-121. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Sümer, Faruk. *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Şimşek, Emre. "Almanya'da Selefi Vaizler Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13, no. 72 (2020): 988-999.
- Şimşek, Eyup ve Özcan Güngör. "Alevi Yapısallaşması, Talepler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşîlik". *Turkish Studies* 8, no. 3 (2013): 539-565.
- Tan, Oğuzhan. "Dört Parçalı Tek Sünnî Mezhep 'Dört Hak Mezheb'in Kuramsal ve Kurumsal Kristalleşmesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 29, no. 2 (2018): 310-330.

- Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı Tarabulusi, Abdurrahman el-Hattab. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. C.III. Libya: yy, ty.
- Taşğın, Ahmet. "Cem, Cemevi ve İşlevleri". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* içinde, ed. Ahmet Yaşar Ocak. 211-225. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Taşkaya, Serderhan Musa. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik". 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* içinde, ed. Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül. 1:475-498. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları, 2008.
- Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar". *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü* içinde, ed. Halil İbrahim Bulut. 69-80. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Türkel, Rifat. "Etkileri Açısından Vehhabilik (Suudi Arabistan Dışı Ülkeler Örneği)". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, no. 8 (2013): 699-718.
- Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Haz. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Türkoglu, Harun. "İslam Mezhepleri Tarihi VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı ve Bütün Yönleriyle Selefîlik Çalıştayı". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016): 187-196.
- Üçer, Cenksu. "Tokat Örneğinden Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005): 229-268.
- Üçer, Cenksu. "Aleviliğin Neliği ve Şî'îlik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi". *Marife Dergisi* 8, no. 3 (2008): 205-238.
- Üçer, Cenksu. *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevi'ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*. Ankara: 2017.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. "Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 13, no. 1 (2020): 3-37.
- Üçer, Cenksu. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-". *İlahiyat Akademi* 14 (2021): 23-104. <https://doi.org/10.52886/ilak.1022952>.
- Üçer, Cenksu. "Din İşleri Yüksek Kurulu ve Mezhep Olgusuna Yaklaşımı". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 14, no. 2 (2021): 662-723.

- Üçer, Çinici, Society's Perception of Sects and Different Religious Understandings Based on the Questions Asked to the High Council of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs
- Üçer, Cenksu- Toköz, Münevver. "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı". *Alevîlik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 23 (2021): 3-42.
- Üzüm, İlyas. "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği". *İslâmiyât* 6, no. 3 (2003): 127-150.
- Yaman, Ahmet ve Halit Çalış. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10. Baskı, 2015.
- Yaman, Ahmet. "Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015): 5-34.
- Yaman, Ahmet. "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi". *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*. 47-70. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yaman, Ahmet. "Riâsetü'ş-Şuûni'd-Dîniyye fî Türkiyâ Turuku ve Esâlîbu Isdâri'l-Fetâvâ min Kibeli'l-Meclisi'l-E'lâ li'ş-Şuûni'd-Dîniyye". *Mecelletü'd-Diyâneti'l-İlmiyye bi'l-Lüğati'l-'Arabiyye/Diyanet Arapça İlmi Dergi* 1 (2019): 61-95.
- Yaman, Ali. *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Mâtüridiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28:165-175. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Eş'ariyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11:447-455. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Ramazan. *Cemaatten Partiye Dönüşen Seleflilik*. Ankara: Seta Yayınları, 2013.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Hüseyin. "Alevîlik-Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 2 (2009): 189-209.
- Yiğit, Muhammed Sait. "Seleflilik ve Tarihî Arka Planı' Konulu İlmî İstişare Toplantısı". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 17, no.1 (2024): 435-442.
- Yücel, Fatih. "Fetvanın Değişim Gerçeklerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-". *Diyanet İlmi Dergi* 58, no. 3 (2022): 1125-1156.
- Yücel, Fatih. "Türkiye'de Aile Hayatına Dair Güncel Fikhî Meseleler -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-". *İslâm ve Yorum VII*. ed. Mehmet Kubat vd. II/189-210. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Zengin, Halise Kader. "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim

Üçer, Çinici, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı

Programlarında Devletin Alevilik Algısı (Karşılaştırmalı Bir Analiz)". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 47 (2013): 63-87.

Zengin, Mahmut ve Yeliz Altuntaş. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarının Öğretimi: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". *Değerler Eğitimi Dergisi* 16, no. 35 (2018): 233-272